

Liturgikus örökségünk II.
A Krucsay-féle liturgiafordítás fakszimiléje kiadásának alkalmából
2003. október 30-án rendezett szimpozium anyaga

Kiadja:
a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola
Liturgikus Tanszéke
Nyíregyháza
Bethlen G. u. 13-17.
Tel.: (42) 597-600
Fax: (42) 420-313
e-mail: atanaz@atanaz.hu

Felelős kiadó:
Dr. Pregun István
főigazgató

Szerkesztette:
Ivancsó István
e-mail: ivancsoi@atanaz.hu

© 2003 Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék

ISSN 1785-2722

ISBN 963 212 812 5

**SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITUDOMÁNYI FŐISKOLA
LITURGIKUS TANSZÉK 10.**

Liturgikus örökségünk II.

**A Krucsay-féle liturgiafordítás fakszimilé-
je kiadásának alkalmából 2003. október
30-án rendezett szimpozion anyaga**

**Nyíregyháza
2003**

KERESZTES SZILÁRD

MEGNYITÓ

Amikor másfél hónappal ezelőtt itt voltunk ebben a teremben a Hittudományi Főiskola új épületének a felavatásán, akkor nagyon sokan büszkeséggel vagy irigységgel nézték ezt a termet, az ebben rejlő új lehetőségeket, azt a gondolatot, hogy itt valóban széles nyilvánosságú tudományos munkát lehet folytatni. Örülök neki, hogy erre viszonylag rövid időn belül sor is került. Hiszen egy felsőfokú intézménynek – amilyennek a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskolát akarjuk tudni s akarjuk fejleszteni – a feladata nem csak az, hogy a Főiskola előírt tantárgyait módszeresen, kihagyás nélkül, becsületesen tanítsa, hanem az is, hogy a Főiskola, nevezetesen az itt dolgozó tanárok, majd növendékek olyan elmélyedt, saját személyes kutató munkát folytassanak benne, amelyik megérdemli azt, hogy az Intézmény felsőfokú intézményként viselkedjék.

Örülök neki, hogy az első ilyen bemutatkozásra sor kerül. Nem ez az első bemutatkozása ez így a Főiskolának, hiszen Intézményünk folyóiratai, amelyek most már elég széles körben ismertek – bárcsak egyházmegyénk papságának körében is így lenne! –, tanúskodnak arról, hogy itt a tanár urak – legalábbis a tanár urak közül néhányan – nagyon elmélyedt és szerteágazó tudományos tevékenységet folytatnak. Nem ragadnak le egy-egy témának az ismételtetésénél, hanem tudományuknak minél szélesebb körét akarják átfogni.

Egy mérhetetlenül széles kör a szertartástan, a liturgia. Örülök neki, hogy a mai szimpozion anyagául egy olyan kiadvány szolgál, az első magyar liturgikus fordítás faksimile kiadása, amelyik alkalmat ad arra, hogy a tudomány módszereivel megvilágítsák azt a történelmi kort, ezt az írást, és így nem csak egy könyvet, hanem a könyvhöz, a kiadás-hoz vezető személyes tudományos munkát is bemutassák itt nekünk.

Kívánom, hogy ez a szimpozion és ez a kiadvány nyerje el mindnyájuk tetszését, és kívánom, hogy a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola sok hasonló szimpoziont rendezzen! – Ezzel nyitom meg a mai szimpoziont.

PREGUN ISTVÁN

A KRUCSAY-KÉZIRAT FAKSZIMILÉJÉNEK BEMUTATÁSA

TARTALOM: 1. A jelen hasonmás kiadás előtörténete és jelentősége; 2. Krucsay Mihály, a fordító; 3. A mű; 1/ Külső megjelenése; 2/ Tartalma

Excellenciás Püspök Úr!
Főtisztelendő Kolléga Urak!
Kedves Vendégeink!
Kedves Hallgatóink!

Mielőtt bemutatnám a Krucsay Mihály által készített liturgiafordítás hasonmás kiadását, szeretném őszinte köszönetemet kifejezni Hittudományi Főiskolánk két jeles tanárának, dr. Ivancsó István tanszékvezető kollégának, aki a könyv kiadását előkészítette, és a jelen szimpóziumot megszervezte, valamint Gánicz Endre teológiai tanár, könyvtárigazgató úrnak, aki a kézirat szakszerű restaurálását biztosította.

1977-ben jelent meg az az óta elhunyt kitűnő újságírónak, Ruffy Péternek egy könyve, amely ezt a címet viselte: „Bujdosó nyelvemlékeink”. A szerző ebben a műben bemutatta az írásos magyar nyelvemlékek sorsát, hányattatását a Tihanyi Alapító levéltől kezdve, a Halotti beszéden át az Ómagyar Mária siralomig. A magyar közvélemény óriási érdeklődéssel fogadta ezt a kötetet, és mindenkit rádöbbentett arra, mennyire fontos, hogy megismerjük és megbecsüljük legrégebbi nyelvi emlékeinket.

Ilyen bujdosó, liturgikus nyelvemléket tartunk most kezünkben, mely a magyar görög katolikus egyház egészen különleges és rendkívül becses értékű kincse. Egy kétszázötven éves kéziratos liturgikus fordításnak a hasonmás kiadása ez. Az eredeti fordítás valójában huszonegy esztendővel fiatalabb, és csak a tímári paróchus átírásában maradt fenn. A könyv egyedülálló jelentőségét azonban mégis az adja, hogy ebben van Aranyszájú Szent János Liturgiájának anyanyelvünkön a legelső, ismert teljes fordítása.

1. A jelen hasonmás kiadás előtörténete és jelentősége

A faksimile kiadás alapjául szolgáló eredeti művet – mielőtt a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Könyvtárában került volna elhelyezésre – csak nagyon kevesen láthatták.¹

Timkó Imre megyéspüspök elbeszéléséből tudjuk, hogy az eredeti művet akadémiai tanár korában ő vásárolta meg a budapesti Központi Antikváriumban, és hosszú éveken át magánkönyvtárában őrizte. Közvetlen munkatársai azonban többször találkozhattak a most – hasonmás kiadásban – megjelentetett mű eredetijével. Ez olyankor történt, amikor a főpásztorhoz a kéziratot könyvet értékelni tudó vendégek érkeztek. Imre püspök dolgozószobájának könyvespolcán, a háta mögött fejmagasságban őrizte a becses értéket, s az ilyen kiváltságos – különösen, különösen pedig bibliofil – vendégeinek féltő gondoskodás közepette mutatta meg a könyveskét, miután elővette a bársonybélésű fémszelencéből és a selyempapírból kicsomagolta. Timkó püspök halála után a könyvet a Hittudományi Főiskola Könyvtárában sikerült elhelyezni. Majd 2000-ben megtörténhetett annak szakszerű restaurálása is.

Kétszázötz estendő után elérkezettnek látszott az idő arra, hogy Főiskolánk hasonmás kiadásban megjelentesse Krucsay Mihály 1793-ban készített liturgia-fordítását, melyet Lupess István tímár paróchus másolt át 1814-ben.

A Krucsay féle fordításról nagyon keveset tud a magyar görög katolikus közvélemény. Ennek oka, hogy tudományos ismertetés viszonylag későn jelent meg róla. A kerek, kétszázadik évforduló alkalmából Ivancsó István kollégánk végezte el a mű teljes körű bemutatását.² Valójában ez volt a legelső részletes írás róla, hiszen addig csak utalás szintjén említették.³ A *liturgikus* témát érintő nem nagy számú írásban, illetve tudósításban a szerzők az első helyre mindig a két évvel később

¹ Jelzete: Ant. 10292.

² „Legelső magyar nyelvű liturgiafordításunk – 200 éves Krucsay Mihály munkája”, in *Athanasiana* 1 (1995) 53-76.

³ A jelentősebbeket, illetve általánosan ismerteket tekintve: A gör. Szert. Katolikus magyarok Országos Bizottsága (szerk.), *Emlékkönyv a görög szert. katolikus magyarok római zarándoklatáról*, Budapest 1901, 79; GRIGÁSSY, GY., *A magyar görög katolikusok legújabb története*, Ungvár, 1913, 41; TIMKÓ, I., *Keleti kereszténység, keleti egyházak*, Budapest 1971, 467; PIRIGYI, I., *A görögkatolikus magyarság története*, Nyíregyháza 1982, 102; PIRIGYI, I., *A magyarországi görög katolikusok története*, Nyíregyháza 1990, II. köt., 83.

készült Kritsfalusi-féle fordítást tették. Mégpedig egyszerűen azért, mert annak szövegét Sztripszky Hiador nyomtatásban, „betűhív átírásban” megjelentette,⁴ így tehát a téma iránt érdeklődők a meglehetősen ismert és fontos könyvből – amit egyszerűen csak úgy emlegettek, hogy „az utolsó kálváriaút” –, illetve annak függelékéből tudhattak róla.⁵ Vagyis az 1795-ös Kritsfalusi-féle fordításról tudhattak, a Krucsay-fordításról azonban nem.

Sztripszky Hiador a magyar görögkatolikusság magyar nyelvi emlékei között megemlíti ugyan a Krucsay-féle liturgia-fordítást, de pontos keletkezési idejét nem jelöli meg, ami egyben azt is igazolja, hogy a jelen hasonmás kiadás eredetijét nem látta, nem vette kezébe. Összeállításában a 15. sorszám alatt csak ennyit közöl: „Krucsay Mihály gálszécsi, majd s.-a.ujhelyi lelkész, 1804-1814 kanonok lefordította a liturgiát magyarra. Mikor? Nem tudjuk.”⁶ Így tehát a nagy jelentőségű Krucsay-fordítás hosszú időn át – érthetetlenül – ismeretlen maradt.

2. Krucsay Mihály, a fordító

A Krucsay Mihály életére vonatkozóan a kezünkben lévő liturgia-fordításból is szerezhetünk némi ismeretet. A könyv első lapjainak egyikén olvashatjuk Roskovic Ignác kanonoknak 1880. április 24-én kelt bejegyzését. Eszerint a Liturgiát

„Fordította: Krucsay Mihál munkácsmegyei kanonok 1793-ban, elhalt 1814. Parochus antea Gálszécsensis, tum parochus et ardhidiaconus S. A. Ujhelyiensis, denominatus in Canonicum 1804. obiit 1814”.

Ezeket az életrajzi adatokat ismétli meg Sztripszky Hiador, aki – mint említettük – magát a művet nem láthatta. Nála ezt olvashatjuk: „Krucsay Mihály gálszécsi, majd s.-a.ujhelyi lelkész 1804-1814 kanonok”,⁷ ő nem említi, hogy Krucsay esperes is volt.

⁴ SZTRIPSZKY, H., „Bibliographiai jegyzetek az ó-hitű magyarság irodalmából”, in Szabó, J., *A görög-katholikus magyarság utolsó kálvária-útja. szerző dolgozataiból és beszédeiből egybeállította, bevezetővel és jegyzetekkel kíséri dr. Sztripszky Hiador*, Budapest 1913, 421-449.

⁵ SZTRIPSZKY, *op. cit.*, 463-501.

⁶ SZTRIPSZKY, *op. cit.*, 438.

⁷ SZTRIPSZKY, *op. cit.*, 438.

Az 1792. évi munkácsi egyházmegyei sematizmus egyértelműen igazolja, hogy Krucsay Mihály Gálszécsen volt paróchus.⁸ A sematizmus adatai szerint Gálszécs a jelentősebb paróchiák közé tartozott.

A következő, számunkra ismert, 1814-es sematizmus pedig már a kanonokok között sorolja fel: „Cartophilax, seu Cancellarius: R-mus D. Michael Krucsay, C. E. Canonicus Cartophilax”.⁹

Az 1816. esztendei sematizmusban azonban már nem szerepel a neve. Ez a tény igazolja azt az állítást, hogy 1814-ben meghalt, a közbeeső esztendőben az egyházmegye ugyanis nem adott ki sematizmust.

Egy ismertetésben azt lehet olvasni, hogy Gálszécsen 1777-től 1801-ig volt paróchus.¹⁰ Nyilvánvalóan ebben az évben kezdődött a sátoraljaújhelyi szolgálata, ami 1804-ig, kanonoki kinevezéséig tartott, s tíz esztendeig volt Ungváron kanonok, az 1814-ben bekövetkezett haláláig.¹¹

Kéziratos könyvünk liturgia fordításához nyilvánvalóan egy ószláv nyelvű liturgikon szolgáltatta az alapot. Krucsay Mihály a fordítását ebből készítette. Külső és belső érvek egyaránt igazolják ezt. Görög katolikus elődeinket a történelem folyamán ugyanis számtalanszor nevezték papjaikkal együtt oroszoknak vagy oláhoknak, mivel a hajdúdorogi egyházmegye felállítása előtt a magyar görög katolikusok ószláv és román liturgikus nyelvű egyházmegyékben éltek, ahol a liturgia nyelve is ószláv vagy román volt.

De maga a fordítás szövege is amellet szól, hogy a fordításhoz használt eredeti szöveg ószláv volt. A két évvel későbbi Kritsfalusi-féle fordítással kapcsolatban Sztripszky Hiador a következőket írja: „Ennek szövege valószínűleg az ószláv alapján készült, mint ahogy minden óhitű régebbi szerkönyv is ó-szláv szövegből ültetődött át”.¹² – Ez a megállapítás minden bizonnyal érvényes a Krucsay-féle fordításra is.

⁸ Sajtó alá rendezett kiadása: BENDÁSZ, I. – KOI, I., *A Munkácsi Görög katolikus Egyházmegye lelkészeinek 1792. évi katalógusa*, Nyíregyháza 1994, 98. – A nevet ez a mű Krutsay-nak írja.

⁹ *Catalogus venerabilis cleri almae diocesis Munkatsinensis sede episcopali vacante pro anno MDCCCXIV*, [Kassa] 1814, 5.

¹⁰ BENDÁSZ, I., *Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből*, Ungvár 1999, 188.

¹¹ Eme utóbbi állításokra csak a műben található, Roskovics Ignác által írt bejegyzés szolgált alapot.

¹² SZTRIPSZKY, H., „A görög liturgia legrégebb magyar fordítása 1795”, in Szabó, *op. cit.*, 461.

A jelen ismertetés keretei nem engedik meg Krucsay Mihály liturgia-fordításnak terjedelmesebb nyelvészeti elemzését. Annyi azonban engedtessek meg, hogy a legnagyobb elismeréssel emlékezzünk meg munkájáról. Gondoljuk csak végig: Krucsay Mihálynak 1793-ban az ósláv nyelvű szöveg alapján magyar teológiai szakkifejezéseket kellett alkotnia! Hol volt még ekkor a magyar nyelvújítás kora! Hol voltak még ekkor azok – a ma már közhasználatú – hittudományi szavak, kifejezések, amelyek megkönnyítették volna fordítói munkáját!

Két élmény jut most eszembe. Kispap koromban olvastam el a nagy magyar dogmatikusnak, Schütz Antalnak „Életem” című önéletrajzi könyvét, amelyben Schütz professzor a következőket írja: „1921-ben nekiláttam a dogmatikai tankönyv írásának. Először a magyart írtam meg... és kénytelen voltam a latin műkifejezéseket (a szakterminológiát) magyarul is visszaadni... Ez nagy munkát hártott rám, két álló évig erősen dolgoztam. Sétálásra vagy pihenésre nem jutott idő. Nem akartam új terminológiát csinálni... sok műkifejezésem és fordulatom mégis meghonosodott... és a magyar teológiai nyelv kialakulásához én is hozzájárultam.”¹³ Hát, ha Schütz Antalnak a XX. század elején ilyen gondot jelentett a magyar teológiai kifejezések megalkotása, gondolhatjuk, hogy Krucsay Mihálynak még inkább!

A másik élményem már személyesebb jellegű, és liturgiafordításhoz kapcsolódik. Boldogemlékű Sója Miklós esperes, hodászi parochus úr mondotta el annak idején, hogy Aranyszájú Szent János liturgiájának cigány nyelvre való fordításánál milyen óriási nehézséget jelentett számára a már meghonosodott és szinte közhasználatú magyar kifejezéseknek (Szentháromság, Ige, egylényegű, egyvalóságú, nemlét, emberszerető stb.) a cigány nyelvre történő átültetése. „Hány éjszakán át ízlelgettem, csiszolgattam a cigány szavakat, hányszor ellenőriztettem cigány híveimmel a fordítás helyességét!” – mondotta.

Molnár Nándor nyelvészprofesszor Krucsay Mihály liturgiafordításáról a következőket írja: „A magyar liturgikus nyelvviség szempontjából figyelmet érdemel talán az a megállapítás, hogy a fordítás magyar nyelvezete a Szatmár megyei népi stílust tükrözi, vagyis annak a nyelvjárásnak módján készült, ahogyan a felső-tiszai és északkelet-magyarországi emberek beszéltek”.¹⁴

¹³ SCHÜTZ, A., *Életem*, Budapest 1942, 230.

¹⁴ Az első két fordításról írja összefoglalóan MOLNÁR, N., „Perevodii cerkovnoszlav-jaszkih liturgicseszkih tekstov na vengerszkij jazik”, in *Studia Slavica* 12/1-4 (1966) 273-281. S erre utal TIMKÓ, *op. cit.*, 467.

3. A mű

1/ Külső megjelenése

A fordítás egy előzéklap után 94 oldalt tesz ki. Eredeti számozása nincs sem a lapoknak, sem az oldalaknak.

Az előzéklap verzóján négy soros megjegyzés áll az oldal tetején. Ez után következik a címlap a szépen díszített szöveggel, valamint Roskovics Ignác már idézett megjegyzésével, amely a verzón is folytatódik. Itt – tehát a verzón – kap helyet a másoló Lupess kézírásával az „Emlékeztetés” is. A címlap után a teljes szöveg keretekben helyezkedik el, szép, kalligrafált írással.

A szerző minden oldalra rajzolt kereteket, de nem milliméteres pontossággal. Ezek átlagos mérete 95 x 180 mm, de Lupess István sem a keretek pontosságára, sem pedig a szövegnek a keretekben való elhelyezésére nem fordított túlságosan nagy gondot. A szép, kiírt írás a jobb oldali vonal mellett sokszor kilóg a keretből.

A könyvben megtalálható a régi írásoknak és nyomtatványoknak az a sajátossága is, hogy a szerző minden oldal alján, az utolsó sor alá, őrszóként odaírta a következő oldalt kezdő szótagot, szótagokat vagy szót.

Iniciálék nem találhatók a műben, de kiemelések igen. A kiemelések egyik formája a nagyobb betűs írás, ami a címekben fordul elő, másik formája pedig az aláhúzás. Ezeket azonban nem egységesen alkalmazza a szerző. Egyes esetekben ugyanis a rubrikális részek között a pap vagy a diakónus által mondottakat vagy énekelteket húzza alá. Máskor viszont – hosszabb szövegek esetében – éppen megfordítva: az utasítást húzza alá.

2/ Tartalma

A Krucsay-féle fordítás Lupess-féle másolatában a Szent Liturgia a címlaptól a 74. oldalig tart. Ettől kezdve a 94. oldalig, különböző imádságok következnek. Ez zárja a művet.

Az imádságos rész tartalma:

„Beteg Embernek halálra való elkészítése, az az vele mondandó sok Ájtatos imádságok”. Ez a szokásos kezdet imáinak leírásával kezdődik, majd a „Nitzénumi Hitnek Formája” következik.

Ezek után „A Beteg Embernek Gyónása előtt Imádsága”, majd „Más”, azaz egy másik ima, utána a „Gyónás” imádságát hozza a fordítás. Ősi formulát találunk itt, amely felsorolja a szenteket, a bűnök elkövetésének különböző módozatait. A bánatima viszont rövidebb a most megszokottnál. Még mindig a gyónáshoz kapcsolódva következnek az imádságok: „Gyónás után Imádság”, „A Bűnös Ember Fohászkodásai”.

Ezek után pedig „Az Ur vétele előtt Imádság” címmel ír le imádságokat a szerző, összesen hármat. Amit ez után közöl, az az „Ur vételekor” címet viseli, majd pedig az „Ur vétele után” hármat, és még kettőt, az egyiket „A Boldogságos Szűzhöz imádság” címmel, a másikat az „Örökké való Hazánkhoz Kiváncozás” címmel.

A mű végén ismét visszatér a betegekhez szóló rész: „Nehéz Betegnél való Imádság Az Atya Istenhez”, „A Fiú Istenhez” és „A Szent Lélek Istenhez”, végül pedig „A Szűz Máriához”.

Az egész fordítás pedig a „Három Isteni Jó Jóságok”, vagyis az isteni erények felindítására szóló imádságokkal zárul: a „Hít”, a „Reménység” és a „Szeretet, indulati” címmel.

Tisztelt Szimpózium!

A jelen hasonmás kiadás megjelentetésével mindenki előtt bizonyossá válhat, hogy ténylegesen Krucsay Mihály munkája az első, amely teljes egészében tartalmazza az Aranyszájú-liturgia magyar fordítását. S ezt már az érdeklődők kezükbe vehetik, nem kell tovább a könyvtárban rejtőznie.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket.

IVANCSÓ ISTVÁN

LUPESS ISTVÁN, AZ ELSŐ LITURGIAFORDÍTÁSUNK MÁSOLÓJA

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. Egy évtized a büdi paróchián; 3. Három évtized a tímári paróchián; 4. Az anyakönyvek vezetése; 5. Papi tevékenysége az anyakönyvek alapján; 6. Összefoglalás

1. Bevezetés

Előadásomban Lupess Istvánnak kívánok emléket állítani, akinek gyönyörű kézírásával fennmaradt a legelső teljes liturgiafordításunk;¹ akinek életében egyik csapás követte a másikat, s mégsem tört össze; akinek a nevét is alig említik a Krucsay-féle fordítással kapcsolatos – igaz, rövid – híradások;² akinek életrajzát kimerítő módon még nem dolgozták fel.³

Kompenzálja és pótolja most mindezeket a tényeket az, hogy immár hasonló, fakszimile kiadásban kézbe vehető a mű! Nézzük meg a címlapját, s idézzük fel a másolónak saját keze vonásával bejegyzett sorait: „Liturgia az az Isten Sz. Szolgálat, vagy Mise, mely Arany Száju

¹ Részletes bemutatását már elvégeztük: „Legelső magyar nyelvű liturgiafordításunk. 200 éves Krucsay Mihály munkája”, in *Athanasiana* 1 (1995) 53-76. – Viszont itt sem Krucsay Mihály gálszécsi paróchus, sem Lupess István tímári paróchus alakjával nem állt módunkban foglalkozni.

² A jelentősebbeket, illetve általánosan ismerteket tekintve: A gör. Szert. Katolikus magyarok Országos Bizottsága (szerk.), *Emlékkönyv a görög szert. katolikus magyarok római zarándoklatáról*, Budapest 1901, 79; GRIGÁSSY, GY., *A magyar görög katolikusok legújabb története*, Ungvár, 1913, 41; TIMKÓ, I., *Keleti kereszténység, keleti egyházak*, Budapest 1971, 467; PIRIGYI, I., *A görögkatolikus magyarság története*, Nyíregyháza 1982, 102; PIRIGYI, I., *A magyarországi görög katolikusok története*, Nyíregyháza 1990, II. köt., 83.

³ Legutóbb a Magyar Tudományos Akadémia Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testületének 12. éves, közgyűléssel egybekötött tudományos ülésén tartottunk róla előadást 2003. szeptember 27-én. Ekkor az egykori Búd, ma Tiszavasvári, valamint Tímár paróchiájának anyakönyvei alapján kíséreltük meg felvázolni Lupess István életét, személyét és papi működését.

Sz. János munkáiból magyar nyelvre által tétetett, és e könyvetskébe Ftdő Lupess István Tímári Parochus Urtól le irattott 1814”. – Itt tehát szerzőnk maga mutatkozik be. Ez azonban nem ad felmentést arra, hogy életrajzát és méltatását – tudomásunk szerint – önálló alkotásként még senki nem írta meg. Ugyanis, ha mást nem is vennénk figyelembe, csupán a magyar nyelvű Szent Liturgia elterjedéséhez nagymértékben hozzájáruló munkáját, az 1793-as Krucsay-féle liturgiafordításnak – mely első ízben hozza teljes egészében az Aranyszájú-liturgia teljes szövegét anyanyelvünkön – 1814-ben történt átmásolását,⁴ már akkor is kimagasló helyet érdemelne meg egyházunkban.

Amikor Lupess István alakját megpróbáljuk megismerni és megismertetni, az egyházmegyei Sematizmusokhoz, a levéltári forrásokhoz⁵ és az anyakönyvekhez⁶ kell fordulunk az adatokért. Ezek egymás mellé állításával kaphatjuk a legteljesebb képet a szerzőnkéről. Továbbá két műben található még életrajzi adatok a legújabb időkből.⁷ Amikor szükséges, ezeket is segítségül hívjuk, hogy még színebbé tegyük a Lupess Istvánról készített képünket.

Az említett művek közös sajátossága, hogy Lupess Istvánt már csak papként ismerik. Így életének korábbi része ismeretlen marad. Nem ismerjük születésének pontos dátumát, nem tudjuk szüleinek a nevét, az ismeretlenségben marad, hol és hogyan végezte tanulmányait.

2. Egy évtized a büdi paróchián

A rendelkezésre álló adatokból kiderül, hogy Lupess István egy évtizedet töltött a ma Tiszavasvárinak nevezett, akkori Búd paróchiáján. A hajdúdorogi főesperesség levéltárában lévő irat igazolja, hogy 1795.

⁴ Lupess István munkáját faksimile kiadásban a közelmúltban jelentették meg: *Krucsay Mihály munkács megyei kanonok 1793-ban készült munkája*, Nyíregyháza 2003. – Ennek bemutatása is megtörténik a jelen szimpozion alkalmával.

⁵ Alapvetően fontos ehhez: Dudás, L. (szerk.), *A hajdúdorogi főesperesi levéltár iratainak lajstroma és mutatója 1562-1819*, (A Görög Katolikus Püspöki Levéltár Kiadványai III), Nyíregyháza 1999.

⁶ A 3. lábjegyzetünkben jelzett előadás: „A liturgiamásoló Lupess István az anyakönyvek alapján”. – Közlésre elfogadva.

⁷ Az egyik: UDVARI, I., *Vasvári Pál családjáról, életéről*, (Vasvári Pál Társaság Füzeti 15), Tiszavasvári 2003, 19-21. Ez azért is érdekes, mert Lupess keresztpapja volt Vasvárinak. – A másik pedig saját írásunk: „Utószó az első kéziratos liturgiafordításunkhoz”. Ez a faksimile kiadáshoz csatlakozik (lásd a 4. lábjegyzetben). Itt a rendelkezésre álló egyházmegyei sematizmusok és körlevelek vonatkozó adatait dolgoztuk fel.

január 31-én „a büdi paróchiára beiktatást kér Lupes János [sic!], itteni adminisztrátor”.⁸ Ez tehát azt támasztja alá, amit az anyakönyvek is mutatnak, hogy ekkor kezdte a papi szolgálatát Büdön, ami aztán egészen 1804-ig tartott.

Érdemes megjegyezni, hogy Lupess István a büdi paróchiát Makranczay Andrástól vette át, s Makranczay Jánosnak adta át – amint az anyakönyvi bejegyzések igazolják –, miközben a felesége Makranczay Julianna volt. Óhatatlanul fölmerül a kérdés, hogy az apóstól örökölte-e, s majd a sógornak adta-e át. Feltételezhető, hogy így történt, ám konkrét igazoló adatot még nem sikerült rá találni.

Mindenesetre, a büdi első anyakönyv 1795-ből maradt fenn. Ebben Lupess István neve adminisztrátorként tűnik fel ez év januárjától. Majd csak 1799-től írja alá úgy az anyakönyvi bejegyzéseket, hogy „parochus loci”, azaz „helybéli paróchus”.⁹ A kereszteltek anyakönyvében ez július 1-jén jelenik meg először,¹⁰ a halottak anyakönyvében már május 20-án,¹¹ míg a házasultak anyakönyvében csak november 19-én.¹² Ennek egyszerűen az a magyarázata, hogy az egyes lapok tetején, az első sor bejegyzésénél jelezte az „adminisztrátor”-t a neve mellett, majd az alatta következő sorokban csak annyit írt, hogy „szintén”.

Családi örömökben is része lehetett, mert 1795. január 13-án megkeresztelték Terézia nevű lányukat.¹³ Ebből az anyakönyvi bejegyzésből derül ki, hogy Lupess István felesége Makranczay Julianna volt. A keresztszülői tisztséget Vaszily András és Szabó Klára töltötte be. Érdekessége a keresztelésnek, hogy bérmálás nem követte, ugyanis Szabó József „löki paróchus” végezte azt, aki római katolikus pap volt. Ám a családi élet nem maradhatott felhőtlen, mert már 1795. január 15-én el kellett temetni a kis Teréziát. A szertartást pedig – az anyakönyvi bejegyzés alapján – maga a pap édesapa végezte.¹⁴

Aztán újabb örömet jelenthetett 1798 derekán a családban a kisfiú, György megszületése. Igaz, a keresztelese – furcsa módon – hiány-

⁸ Dudás, *op. cit.*, 17. (A 115. sorszám alatt.)

⁹ Még az is elmondható ezzel kapcsolatban, hogy Lupessnek „szerencséje” volt, ugyanis Vasvári (Fejér) Pál édesapja soha nem kapott paróchusi kinevezést a büdi paróchiára; mindvégig adminisztrátor maradt, s a kegyúrral való éppen emiatti konfliktusa következtében el is költözött onnan. Vö. UDVARI, *op. cit.*, 38-40.

¹⁰ *Büdi anyakönyv*, 17. lap.

¹¹ *Büdi anyakönyv*, 94. lap.

¹² *Büdi anyakönyv*, 146. lap.

¹³ *Büdi anyakönyv*, 3. lap.

¹⁴ *Büdi anyakönyv*, 83. lap.

zik az anyakönyvből, de aztán az újabb gyászos esemény ténye már megjelenik a halottak között. A két és fél éves kisfiút 1801. január 9-én Bónyi Bazil temette.¹⁵

Valamikor 1804 elején kellett születnie Katalin lányuknak, mert hat esztendőskorában temették el.¹⁶ A kereszteléséről nem található anyakönyvi bejegyzés. Valószínűsíthető, hogy az új állomáshelyre, a tímári paróchiára való költözés körüli bonyodalmak okozhatták az anyakönyvezés elmaradását.

Az anyakönyvi bejegyzések azt igazolják, hogy 1804 májusáig volt büdi paróchus Lupess István. Ugyanis a kereszteltek anyakönyve alapján május 7-én keresztelt utoljára,¹⁷ s a következő keresztelést már az utódja, Makranczay János paróchus végezte május 12-én. Utoljára másnap, május 8-án temetett Lupess Büdön,¹⁸ s a következő temetést már szintén az utód Makranczay végezte június 2-án. Végül a ritkábban esedékes esküvőknél is látható a váltás: március 11-én még Lupess esketett, november 4-én pedig már az utódja.¹⁹

A sok temetés között figyelmet érdemel, hogy Lupess István egy paptestvérét is eltemette Büdön. Az anyakönyv alapján 1796. március 28-án történt ez, amikor Szabó Bazil (hajdú)dorogi paróchussal végezte a negyvennyolc esztendősk Sepetyuch Bazil temetését, akinek a felesége Benkovits Anasztázia volt. Őt pedig szintén eltemette Lupess, mégpedig 1800. szeptember 13-án, negyvenkilenc éves korában.

A hajdúdorogi főesperesség levéltárában megmaradt az az irat, amely Lupess Istvánnak a tímári paróchiára való kinevezését tartalmazza.²⁰ Ennek dátuma: 1804. május 10. – Így tehát egybecseng az anyakönyvi bejegyzésekkel.

3. Három évtized a tímári paróchián

Lupess István Tímáron Ortutay János paróchust váltotta fel, aki Vencsellőre kapott paróchusi kinevezést; Lupessnek az 1804. május 10-ei kinevezési irata ezt is tartalmazza. – Az anyakönyvekből kiderül, hogy májusban már ténylegesen az új paróchus végezte a szertartásokat Tímá-

¹⁵ *Büdi anyakönyv*, 97. lap.

¹⁶ Ehhez lásd a 27. lábjegyzetünket.

¹⁷ *Büdi anyakönyv*, 33. lap.

¹⁸ *Büdi anyakönyv*, 106. lap.

¹⁹ *Büdi anyakönyv*, 151. lap.

²⁰ Dudás, *opc. cit.*, 60. (A 1096. sorszám alatt.)

ron. Először 1804. május 26-án keresztelt.²¹ Temetést viszont már hamarabb végzett, mégpedig a Tímárhoz tartozó Rakamazon: május 6-án kettős temetés volt itt.²² Ez tehát a tényleges kinevezés előtt történt. Ám az anyakönyv azt igazolja, hogy 1804 februárjától már nem Ortutay János paróchus temetett, hanem Ortutay András, adminisztrátori tisztségben. S így következhetett az be, hogy Lupess a tényleges kinevezése előtt már funkciót kapott Tímáron. Az azonban mindenképpen érdekes, hogy tímári paróchusként írta be az anyakönyvbe a temetési bejegyzést. Ennek is látható a magyarázata: az előd paróchust már helyettesítették, s így az 1803-as bejegyzéseket nagyon hanyagul végezték, rubrikákat sem alkalmazva, hanem csak az adminisztrátor kezdte azt újra, amit Lupess folytatott, s nyilván már az odaköltözése után anyakönyvezett, így már odaírhatta, hogy paróchus. Esketésből valószínűleg szintén kettőt végzett – 1804. május 29-én – mert az első után nem látható dátum.²³

Alig két esztendős tímári tartózkodás után családi öröm érte Lupess Istvánt és feleségét: 1806. április 15-én a balsai paróchus megkeresztelhetette György nevű gyermeküket, akinek a keresztszülei Bihari János és Palanszkai Mária lettek.²⁴

Aztán három év telt el, s ismét keresztelőt végezhetek: 1809. július 15-én Márta nevű gyermeküket keresztelte a tokaji Rudy Teodor adminisztrátor.²⁵ Keresztszülőknek ugyanazokat hívták, mint György esetében. Az öröm azonban tragédiába fordult. Ugyanis 1809. július 20-án a gyermek édesanyját, Lupess István feleségét kellett temetni. A harminchárom évesen meghalt tisztelendő asszony temetését Bóny Bazil végezte többekkel együtt.²⁶

A csapások folytatódtak. Ugyanis egy fél esztendő múlva el kellett temetni a hat éves korában elhunyt Katalint. Ezt Rudy Teodor tokaji adminisztrátor végezte 1810. január 21-én.²⁷ Majd ismét egy szűk fél év elmúltával újból temetésre került sor: 1810. június 25-én meghalt a négy esztendő György gyermek, akit szintén Rudy Teodor tokaji adminisztrá-

²¹ *Tímári anyakönyv*, 153. lap.

²² *Tímári anyakönyv*, 147. lap.

²³ *Tímári anyakönyv*, 124. lap.

²⁴ *Tímári anyakönyv*, 156. lap. – A második György nevű gyermekükről van szó, ugyanis az elsőt már 1801. január 9-én eltemették. Vö. a 15. lábjegyzetünket.

²⁵ *Tímári anyakönyv*, 162. lap.

²⁶ *Tímári anyakönyv*, 40. lap.

²⁷ *Tímári anyakönyv*, 41. lap. – Érdekes, hogy az ő kereszteléséről nem található bejegyzés az anyakönyvben, pedig természetesnek és biztosnak vehető, hogy meg lett keresztelve. – Vö. a 16. lábjegyzetünket.

tor temetett.²⁸ És még mindig nem volt vége a csapásoknak: 1812. április 6-án a két és fél éves kis Mártát is el kellett temetni, akinek születése folytán az édesanya meghalt. A szertartást megint a tokaji adminisztrátor, Rudy Teodor végezte.²⁹

Így tehát – az anyakönyvek tanúskodása alapján – 1812-re az öt gyermek közül mindegyik meghalt, így senkije nem maradt az özvegygé vált paróchus édesapának.

Az anyakönyvek viszont azt is igazolják, hogy a csapások ellenére is folyamatosan és rendületlenül végezte Lupess István a papi munkáját. Oldalak telnek, s csak nagyon-nagyon ritkán látható, hogy nem ő végzett valamilyen szertartást. De az anyakönyvi bejegyzést ilyenkor is ő maga írta a megszokott szép betűivel.

Ide illeszkedik be a magyar nyelvű görög katolikus liturgia terjedése érdekében kifejtett nagy jelentőségű esemény: Lupess István 1814-ben lemásolta a Krucsay Mihály gálszécsi paróchus által 1793-ban készített liturgiafordítást. Tehát huszonegy esztendő múltán már a tímári paróchiára is elkerült a mű!

Ugyanekkor az 1814-es munkácsi sematizmus megerősíti, hogy Lupess Tímáron volt paróchus 1814-ben. Ekkor az anyaegyházközségben 444 lelket tartottak nyilván, a filiákban pedig a következő megoszlás szerint alakult a görög katolikus hívek létszáma: Rakamazon 150, Nagyfaluban 90, Szabolcson 81, Vaskapun 16 hívő volt. Így az összlétszám 781 főt tett ki.³⁰ – Az adatok alapján megállapítható, hogy Tímár is a fontosabb paróchiák közé tartozott.

Az 1816-os sematizmus szintén tímári paróchusként tartja számon Lupess Istvánt. Ekkor a lélekszámok így alakultak: az anyaegyházközségben 463, Rakamazon 169, Nagyfaluban 116, Szabolcson 85 lélek élt. Vaskapun viszont egyet sem jelzett az összesítés. A teljes lélekszám ekkor 833 fő volt.³¹

Az 1821-es sematizmus szerint is Tímáron szolgált Lupess István. A lélekszámok eszerint a következőképpen alakultak: az anyaegyházközségben 478, Rakamazon 278, Nagyfaluban 124, Szabolcson 130

²⁸ *Tímári anyakönyv*, 42. lap.

²⁹ *Tímári anyakönyv*, 45. lap.

³⁰ *Catalogus venerabilis cleri almae diocesis Munkatsinensis sede episcopali vacante pro anno MDCCCXIV*, [Kassa] 1814, 174. – A nevet Lupes-ként írja, mint a további kettő is.

³¹ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsensis, ad annum M: D. CCC. XVI, Cassoviae 1816*, 118-119.

lélek volt. Vaskapun pedig ismét senkit nem jelzett az összesítés. A teljes lélekszám ekkor 910 fő volt.³²

Az anyakönyvekben nem található annak nyoma, hogy Lupess István esperesi kinevezést kapott. Ugyanis a Timáron való működése folyamán mindig paróchusként írta be magát az anyakönyvezésnél. Viszont a hajdúdorogi főesperesi levéltár iratai igazolják, hogy esperes lett. Mindenekelőtt abból látható, hogy a főesperest a beiktatására hívta az 1823. február 4-én kelt levelével,³³ de további – az esperesi tevékenységére vonatkozó – iratok is alátámasztják ezt,³⁴ valamint más egyéb tudósításokból is ismeretes a tény.³⁵ De ami még ezeknél is fontosabb: az egyházmegye hivatalos kiadványa, az 1825-ben kiadott munkácsi sematizmus közli, hogy Lupess kerületi esperes lett, vagyis „Vice-Archi-Diaconus”.³⁶

Emellett azonban még mindig Timáron teljesítette Lupess István a paróchusi szolgálatát, ahol a lélekszámok a következők voltak: az anyaegyházközségben 496, Rakamazon 204, Nagyfaluban 118, Szabolcson 124 lélek. Vaskapun pedig ismét senkit nem jelez az összesítés. A teljes lélekszám ekkor 942 fő.³⁷

Később ismét bővült Lupess István tímári paróchus megbízatása, mert az egyházmegyei szentszéki bíróságban is tisztséget kapott: „A. R. D. Stephanus Luppess, Parochus et V. A. D. Timáriensis, I. C. Szabolcs, Tab. Jud. et S. Sedis Consist. assessor”.³⁸

A paróchia lélekszámának adatai pedig a következőképpen alakultak ekkor: az anyaegyházközségben 477, Rakamazon 178, Nagyfalu-

³² *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis, pro anno Domini M. D. CCC. XXI. ab effectuata dismembratione anno primo*, Budae 1821, 93.

³³ Dudás, *op. cit.*, 61. Az 1117. sorszám alatt.

³⁴ Dudás, *op. cit.*, 61-62. Az 1118. sorszám alatt: 1823-ból az új tímári esperes első levele. Az 1122. sorszám alatt: Lupess István az egyházi számadásokat küldi. Az 1124. sorszám alatt: a paróchiák leltárát kéri küldeni. Az 1131. szám alatt: 1824-ben az egyházi számadásokat küldi. Az 1138. sorszám alatt: 1825-ben a pecsétéről. Az 1146. sorszám alatt: ugyancsak 1825-ben az egyházak számadásait küldi.

³⁵ Vö. UDVARI, *op. cit.*, 19-23. – Mi pedig a sematizmusok alapján követtük ezt: „Utószó”, V-VI. (Lásd a 4. lábjegyzetben.)

³⁶ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis, pro anno Domini M. D. CCC. XXV. ab effectuata dismembratione anno primo*, Budae 1825, 97. A név itt Luppess-ként került be a könyvbe, mint a következő kettőben is.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis, pro anno Domini M. D. CCC. XXXIII, Cassoviae 1833, 5.*

ban 120, Szabolcson 109 lélek élt. Vaskapun pedig ismét senkit nem jelzett az összesítés. A teljes lélekszám ekkor 884 fő volt.³⁹

Végül a tímári anyakönyvben olvasható a Lupess István haláláról, illetve temetéséről szóló bejegyzés.⁴⁰ A lap berubrikázását és a fejléctet még ő maga készítette el, de már más töltötte ki.⁴¹ Róla a következő került be az anyakönyvbe a „Megholtak jegyzőkönyve 1833-dik Eszten-dőre” felirat alá:

„4-ik Martiusban – Nagyon Tszdő Luppess István Helybéli Parochus és Alesperess – özvegy – 65 – Gkath – Parochus – Timár – tüdőgyuladás”.

Tehát 65 éves korában, tüdőgyulladásban hunyt el 1833. március 4-én Lupess István. Az anyakönyv igazolja utolsó szolgálatait is. Február 25-én keresztelt utoljára,⁴² és február 31-én már Gregorovics Antal, a balsai paróchus keresztelt helyette. Utolsó esketését január 20-án végezte Lupess István,⁴³ mert február 3-án már a tokaji paróchus, Popovics János esketett helyette. A temetéseknél – mint láttuk – nincs feltüntetve a pap neve. Viszont annyi megállapítható a kézírásból, hogy a január 24-én végzett temetést írta be utoljára Lupess István az anyakönyvbe, tehát ennél a szertartásnál volt jelen utoljára.⁴⁴ Január 30-án már nem ő temetett, és február 20-án sem. Március 4-én pedig már őt temették.⁴⁵

Az 1835-ben kiadott munkácsi sematizmus szintén beszámol Lupess István haláláról, mégpedig a „Consignatio defunctorum” című összesítő táblázatban. Itt annyi szerepel, hogy 1833. március 7-én hunyt el kerületi esperesként és tímári paróchusként.⁴⁶ A dátum azonban téves, mert az anyakönyvi bejegyzés alapján már március 4-én eltemették, így nem hunyhatott el 7-én.⁴⁷

³⁹ *Ibid.*, 100.

⁴⁰ *Tímári anyakönyv*, 85. lap.

⁴¹ Érdekes, hogy 1830 december közepétől már nem készített olyan oszlopot, amely a temetést végző személyt jelöli, így az sincs feltüntetve az anyakönyvben, hogy őt magát ki temette. Az is érdekes, hogy miután 1833-tól magyarul kezdte vezetni az anyakönyvet, már csak hat személyt írhatott be anyanyelvűnkön.

⁴² *Tímári anyakönyv*, 214. lap.

⁴³ *Tímári anyakönyv*, 106. lap.

⁴⁴ *Tímári anyakönyv*, 84. lap.

⁴⁵ *Tímári anyakönyv*, 85. lap.

⁴⁶ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsensis, pro Anno Domini M. D. CCC. XXXV, Cassoviae 1835, 199.*

⁴⁷ Egyébként az anyakönyv mindig a temetés napját közli.

Mindenesetre az tény, Lupess István tizenkilenc esztendővel túlélte Krucsay Mihályt, akinek liturgiafordítását Timáron átmásolta.

4. Az anyakönyvek vezetése

Lupess István nagyon alaposan vezette az anyakönyveket mindkét paróchiáján. Aprólékos és gondos munkája azonnal szembetűnik a büdi anyakönyv címlapjának szép kidolgozásában. Ezen a paróchián az általa kezdett anyakönyv az első, az előtte ott szolgáló papoktól nem maradt fenn matrikula. Timáron pedig az első anyakönyvnek – amit ő már elődjétől vett át és folytatott – az a legszebb része, amit ő vezetett.

Akár ószlávul, akár latinul, akár magyarul írta a bejegyzéseket Lupess István az anyakönyvekbe, mindig nagyon szép, kalligrafikus írással tette azt. Ezt a szép írást csodálhatjuk meg a liturgia-kéziratban is, amit 1814-ben vetett papírra magyarul.

Az esperes-paróchus már említett gondossága abban is nyilvánult, hogy 1832-ben a tímári anyakönyvekbe beírta az egységes rendelkezés alapján, hogy a következő évtől magyarul kell vezetni az anyakönyveket. A halottaknál: „Vide continuationem in adversa folii parte Hungarico idiomate concinnatam”.⁴⁸ A házasságoknál: nem írt be semmit, de új lapot kezdett.⁴⁹ A keresztelteknel: „Ad recursum Inclytæ Universitatis Szabolcsiensis Foro Dioecetano substratum penes Gratosos Reverendissimi Domini Vicarii Gratis Capitularia eaterna factos ordines, Matrica a modo in posterum idiomate Hungarico ducetur”.⁵⁰

Egyébként ószláv helyett latinul 1827-től kezdte vezetni az anyakönyveket.⁵¹ – Lupess István gondossága az anyakönyvek vezetésében ott is megmutatkozott, hogy az évszámokat gyakran díszesen írta be. Aztán egy különlegesen szép bejegyzés is található a halotti anyakönyvben, amely arról szól, hogy 1829. május 26-án megáldották az új temető-részt. „Die Maii benedictum est Coemeterium, in contiguitate prioris per Inclytum officio latum emensuratum, occasione vernalis Congregationis hic loci celebrato”.⁵² Az egy rubrika-sort kitöltő bejegyzést rajzos dekorációval látta el az esperes.

⁴⁸ *Timári anyakönyv*, 84. lap.

⁴⁹ *Timári anyakönyv*, 106. lap.

⁵⁰ *Timári anyakönyv*, 214. lap.

⁵¹ Itt azonban nem írt be semmi utasítást erre vonatkozóan.

⁵² *Timári anyakönyv*, 72. lap.

5. Papi tevékenysége az anyakönyvek alapján

Lupess Istvánnak mindkét paróchiáján bőségesen kijutott a szertartások végezéséből. Összesen 1787 keresztelést, 513 esketést és 1485 temetést végzett az áttekintett csaknem négy évtizedes papi szolgálata alatt. Ennek megoszlását a következő táblázat mutatja.

Év	Keresztelés	Esketés	Temetés
Büd			
1795	63	5	59
1796	62 (1)	18	21 (1)
1797	63 (3)	11	38
1798	56	19	61
1799	71	11	43
1800	77	17	36 (1)
1801	59	12	44
1802	63	23	47
1803	69	28	97
1804	34	12	14
Összesen	617 (4)	156	460 (2)
Tímár			
1804	8	3	14 (2)
1805	48	12	22
1806	28 (1)	12	43
1807	32 (5)	8 (1)	41 (10)
1808	32	19 (2)	50 (10)
1809	35 (1)	17	27 (1)
1810	41 (1)	10	32 (2)
1811	41	8	29
1812	34	17	47 (1)
1813	47	9	23 (1)
1814	34	11	20
1815	37 (1)	19	22
1816	45	4	13
1817	29 (4)	5	19 (2)
1818	34	9	40

Lupess István, az első liturgiafordításunk másolója

1819	50 (1)	17	27 (4)
1820	45	15	30
1821	41	8	18 (1)
1822	52	12	34
1823	50 (1)	11 (1)	39
1824	51 (2)	14	26
1825	48 (2)	13	30
1826	61	12	31
1827	51 (2)	14	43
1828	45 (2)	9	38 (1)
1829	50 (1)	9	66
1830	38 (1)	21	57 (1)
1831	22 (1)	16 (1)	105 (?)
1832	39 (1)	22	33 (?)
1833	2	1	6
Összesen	1170 (27)	357 (5)	1025 (36)

A zárójelbe tett számok azokat a szertartásokat jelentik, amelyeket nem Lupess István végzett.

6. Összefoglalás

Még sok mindent nem sikerült felderíteni Lupess István életéből. Fontos adatok hiányzanak még ahhoz, hogy teljes képet alkothassunk róla. Nagyban megkönnyítené a munkát, ha sikerülne egy önéletrajzot találni róla, vagy meglennének az esetleges *Historia domus*-ok a működési helyeiről.

Úgy tűnik, jó pap lehetett. A gondosan és szépen vezetett anyakönyvek ezt igazolják, de emellett az a tény is, hogy kerületi esperesi kinevezést is kapott.

Életének felét özvegyen kellett leélnie, mivel a felesége fiatalon meghalt, árván hagyva az éppen megszületett kislány mellett az öt esztendő kislányt, valamint a három éves kisfiút. Azonban később őket is el kellett temetnie, sőt a legkisebb lányt is. De már előtte is halt meg két gyermeke, még Büdön. Az anyakönyvek azt igazolják, hogy 1812 után már teljesen egyedül maradt. – Mindezek a családi tragédiák nem rendítették meg annyira a papot, hogy ne végezze továbbra is odaadással a papi munkáját. Egyenesen imponáló az a tény, hogy az anyakönyveket

továbbra is éppen olyan gondossággal és szépen vezette, mint azelőtt (holott vannak sokkalta csúnyább részei is az anyakönyveknek). A külsejét tekintve ugyancsak szép liturgia-másolat is igazolja, hogy Lupess István a hivatásának elkötelezetten élt.

A magyar görög katolikus egyház számára továbbá azért is kiemelkedő jelentőségű Lupess István alakja, mert a görög katolikus papfiú Vasvári (Fejér) Pál „márciusi ifjúnak” ő volt a keresztapja.⁵³

Az általa vezetett anyakönyvek alapján életének fontosabb eseményei a következő kronologikus táblázatba foglalhatók össze (néhány adattal kiegészítve).

Életének kronológiája	
1768	<i>Lupess István születése</i>
1776	<i>Makranczay Julianna születése</i>
1795 január	Büdön adminisztrátor
1795. január 13.	Terézia lánya keresztelése
1795. január 15.	Terézia lánya temetése
1797	<i>György fia születése</i>
1799	Büdi paróchus
1801. január 9.	György fia temetése (2 és fél éves)
1804	<i>Katalin lánya születése</i>
1804. május 10.	Tímári paróchus
1806. április 15.	György fia keresztelése
1809. július 15.	Márta lánya keresztelése
1809. július 20.	Felesége temetése (33 éves)
1810. január 21.	Katalin lánya temetése (6 éves)
1810. június 25.	György fia temetése (4 éves)
1812. április 6.	Márta lánya temetése (2 és fél éves)
1814	A Krucsay-kézirat másolása
1823	Kerületi esperes
1833. március 4.	Lupess István temetése Tímáron (65 éves)

A dőlt betűs bejegyzések a következtetett dátumokat jelentik, melyekre nincs adat az anyakönyvekben.

⁵³ Erről lásd legújabban: UDVARI, *op. cit.*, 35. illetve 19-23.

Két évtized a család életéből:

														Felesége					
																Márta			
														György					
														Katalin					
					György														
	Terézia																		
1795	1796	1797	1798	1799	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806	1807	1808	1809	1810	1811	1812	1813	1814

Lupess István viaszpecsét nyomója

Lupess István feleségének, Makrantzay Juliannának
halotti bejegyzése (1809. július 20.)

К	Ідія	Баскинъ Билъ В.А. Аларонъ Гротини	Іюліана Манданъ данъ	Стефана пята Луго Мѣсцаго С.В.С.М.С. кудминистра	Того ІІ	ІІІ
---	------	--	----------------------------	---	------------	-----

Lupess István temetésének bejegyzése

Mecsebokor Segyészölyre 1833 ^{dic} Extendőre. 85					
Ho'	Nevre a megbokor	CA n n = a = K	n = a = K	Halála, "ex" Temetési Helye.	Betegvége vagy Halála oka
Nagja	megbokor	Orta Házostanya	Orta Házostanya	Halála, "ex" Temetési Helye.	Betegvége vagy Halála oka
9-ik	Nagyon Felső Mazsi székben	Orta Házostanya	Orta Házostanya	Halála, "ex" Temetési Helye.	Betegvége vagy Halála oka
10-ik	Nagyon Felső Mazsi székben	Orta Házostanya	Orta Házostanya	Halála, "ex" Temetési Helye.	Betegvége vagy Halála oka
11-ik	Nagyon Felső Mazsi székben	Orta Házostanya	Orta Házostanya	Halála, "ex" Temetési Helye.	Betegvége vagy Halála oka
12-ik	Nagyon Felső Mazsi székben	Orta Házostanya	Orta Házostanya	Halála, "ex" Temetési Helye.	Betegvége vagy Halála oka
13-ik	Nagyon Felső Mazsi székben	Orta Házostanya	Orta Házostanya	Halála, "ex" Temetési Helye.	Betegvége vagy Halála oka
14-ik	Nagyon Felső Mazsi székben	Orta Házostanya	Orta Házostanya	Halála, "ex" Temetési Helye.	Betegvége vagy Halála oka
15-ik	Nagyon Felső Mazsi székben	Orta Házostanya	Orta Házostanya	Halála, "ex" Temetési Helye.	Betegvége vagy Halála oka
16-ik	Nagyon Felső Mazsi székben	Orta Házostanya	Orta Házostanya	Halála, "ex" Temetési Helye.	Betegvége vagy Halála oka
17-ik	Nagyon Felső Mazsi székben	Orta Házostanya	Orta Házostanya	Halála, "ex" Temetési Helye.	Betegvége vagy Halála oka
18-ik	Nagyon Felső Mazsi székben	Orta Házostanya	Orta Házostanya	Halála, "ex" Temetési Helye.	Betegvége vagy Halála oka
19-ik	Nagyon Felső Mazsi székben	Orta Házostanya	Orta Házostanya	Halála, "ex" Temetési Helye.	Betegvége vagy Halála oka
20-ik	Nagyon Felső Mazsi székben	Orta Házostanya	Orta Házostanya	Halála, "ex" Temetési Helye.	Betegvége vagy Halála oka
21-ik	Nagyon Felső Mazsi székben	Orta Házostanya	Orta Házostanya	Halála, "ex" Temetési Helye.	Betegvége vagy Halála oka
22-ik	Nagyon Felső Mazsi székben	Orta Házostanya	Orta Házostanya	Halála, "ex" Temetési Helye.	Betegvége vagy Halála oka
23-ik	Nagyon Felső Mazsi székben	Orta Házostanya	Orta Házostanya	Halála, "ex" Temetési Helye.	Betegvége vagy Halála oka
24-ik	Nagyon Felső Mazsi székben	Orta Házostanya	Orta Házostanya	Halála, "ex" Temetési Helye.	Betegvége vagy Halála oka
25-ik	Nagyon Felső Mazsi székben	Orta Házostanya	Orta Házostanya	Halála, "ex" Temetési Helye.	Betegvége vagy Halála oka
26-ik	Nagyon Felső Mazsi székben	Orta Házostanya	Orta Házostanya	Halála, "ex" Temetési Helye.	Betegvége vagy Halála oka
27-ik	Nagyon Felső Mazsi székben	Orta Házostanya	Orta Házostanya	Halála, "ex" Temetési Helye.	Betegvége vagy Halála oka
28-ik	Nagyon Felső Mazsi székben	Orta Házostanya	Orta Házostanya	Halála, "ex" Temetési Helye.	Betegvége vagy Halála oka
29-ik	Nagyon Felső Mazsi székben	Orta Házostanya	Orta Házostanya	Halála, "ex" Temetési Helye.	Betegvége vagy Halála oka
30-ik	Nagyon Felső Mazsi székben	Orta Házostanya	Orta Házostanya	Halála, "ex" Temetési Helye.	Betegvége vagy Halála oka

Appendix

Főntebb azt írtuk, hogy a feleség családi kapcsolatairól nincsenek adataink:

„Érdemes megjegyezni, hogy Lupess István a büdi paróchiát Makranczay Andrástól vette át, s Makranczay Jánosnak adta át – amint az anyakönyvi bejegyzések igazolják –, miközben a felesége Makranczay Julianna volt. Óhatatlanul fölmerül a kérdés, hogy az apóstól örökölte-e, s majd a sógornak adta-e át. Feltételezhető, hogy így történt, ám konkrét igazoló adatot még nem sikerült rá találni.”

Nos, a helyzet azóta változott. Az egyházmegyei levéltárban sikerült rábukkanni Makranczay András végrendeletére,⁵⁴ mely megvilágítja a helyzetet. A testamentumból⁵⁵ a végrendelezőnek a gyermekeire vonatkozó részeit közöljük:

Én alább írott súlyos betegségben senedve két édes gyermekem között ilyen atyai rendelést kész pénzről és egyébféle jószágomról kívántam tenni.

1° Vagyon kész pénzem arany és ezüst monetában mind öszve négyszáznegyvenkét Rft és harmintzhat grajtzár, id est No 442 Rf 36. Ezen summából János fiamnak asztala és szálaása ezen folyó esztendőre fizetessék ki. Ismét azon summából a neveletlen Julis leányomnak számára úgymint tisztességes kiházásítására különösen fogadtassék ki száz Rft és bizonyos bátorságos helyen ezen száz Rft mind addig legyen, míg azon édes leányomnak férjhez menésre Istentől szerentse adódig. És ha tutornál megmarad ezen pénz minden interesnek terhe nélkül nála maradgyon a fent említett ideig. Az hátra maradandó summa pedig egyenlőül osztassék el a János fiam és Julis leányom között.

[...]

⁵⁴ Dudas, *op. cit.*, 63. Az 1182. sorszám alatt. Illetve *ibid.*, 95. Itt pedig az 1881. sorszám alatt szerepel az irat: „Makrantzai András büdi paróchus végrendelete. Magyar nyelvű.”

⁵⁵ A végrendelet szövege négy fóliánst tesz ki, a hitelesítés pedig külön lapra került.

12mo [...] egy tányéromat és két czin csészémet, czin sótar-
tóval és az ágybéli portékát az leányomnak hagyom egyedül.

13mo Superlátos nyoszolya, pohárszék, ládák, éles ládák,
székek, képek leányom számára maradgyanak.

[...]

16mo Hogy pedig ezen utolsó rendelkezésem szándékom szerint
minden punctumokban véghez vitetőgyön, és mind ad pias causas,
mind pedig a gyermekeim hasznára valósággal fordíttassék, gond-
viselőnek és respective tutornak nevezem és rendelem Bihary János
uramat... A többi massa pediglen, amely a temetési költség, a
cselédeknek és takaróknak kielégítése után a fiamra és a leányomra
ügy maradgyon, hogy kivéven a fén említett No 1 100 Rfkat,
egyenlőképpen közöttök osztattassék, és kinek kinek számára hasz-
náltasson.

[...]

*Amelley testamentaria dispositiot saját kezem írásával és
petsétemmel erősítem. Sig. Búd die 30^a Aprilis 1791. Andreas
Makranczai Parochus Búdensis.*

Tehát az 1791. április 30-án keltezett végrendeletben még „ne-
veletlen”-nek (vagyis felneveletlennek) nevezett Julis – aki ekkor még
csak tizenöt esztendő volt – lett később Lupess István felesége.

A János nevű fiúból pedig, akinek asztaláról és szállásáról való
egy évi gondoskodásra is hagyott a végrendelező édesapa összeget, a
későbbi büdi pap lett.

Két érdekességre érdemes még felfigyelni a végrendelettel kap-
csolatban.

Az egyik az, hogy a levéltárunkban található másolatot 1805.
február 5-én hitelesítette Kopcsay János ungvári kanonok.⁵⁶ Éppen ak-
kor, amikor Makranczai Jánosnak egy másik hagyatékkal is gondja volt:
az elhunyt komlóskai pap árváival kapcsolatban. Ennek az iratnak a

⁵⁶ Copiam istam Testamenti genuino suo originali in omnibus punctis, et clausalis
conformem esse adtestor. Sig. Ungvár, die 5a, Februarii, Anna 1805. Joannes Koptsay
C. E. Munkacsin. Canonicus et Scholasticus.

dátumozása 1805. január 31.⁵⁷ Ez azt jelenti, hogy ekkorra Makrantzai János már átvette a büdi paróchiát a sógorától, Lupess Istvántól.

A másik pedig az, hogy a végrendelet másolatát – a kézírás összehasonlítása alapján bizton állítható – maga Lupess István készítette. Tehát nem sokkal az után, hogy Tímáron paróchus lett.

⁵⁷ Dudás, *op. cit.*, 64. Az 1197. sorszám alatt: „Makrantzai büdi paróchus ellen támasztott panaszokkal kapcsolatban püspöki rendelkezések. Magyar nyelvű.” – Valójában a panaszlevelet ténylegesen magyar nyelven írták, a püspöki rendelkezések viszont latin nyelven készültek.

BOHÁCS BÉLA

A MAGYAR LITURGIKUS NYELV JELENTŐSÉGE AZ EPERJESI EGYHÁZMEGYÉBEN

TARTALOM: 1. A jelenlegi helyzet felvázolása; 2. A magyar esperesi kerület megalakulása; 3. A helyzet az esperesség megalakulása után; 4. A magyar esperesi kerület jelenlegi felosztása; 5. Kassa – Košice; 6. Papi hivatások; 7. Liturgikus könyvek; 8. Következtetések

1. A jelenlegi helyzet felvázolása

A 2001. évi népszámlálás szerint Szlovákiában a bizánci szertartású katolikusok száma az 199. évi népszámláláshoz viszonyítva jelentősen gyarapodott. Ebből szlovákiai viszonylatban sok a magyar ajkú görög katolikus hívő.

A hívek és a paróchiák zöme így oszlik meg:
a Bodroglőn 8
az Ungváron 3
Kassa környékén, a Csereháton 2 van belőlük.

2. A magyar esperesi kerület megalakulása

A magyar paróchiák 1991-ig a Töketeresbesi szlovák esperesi kerülethez tartoztak. Majd 1991-ben az akkori általános helynök, Bohács Béla javaslatára – aki a Bodroglői Pólyán paróchia Zétény filiális közösségből származik és ismerte a helyi viszonyokat – 1991. július 1-jén Mons. Hirka János püspök úr megalapította a Magyar esperesi kerületet az ungvári és a bodroglői paróchiákból. Bár szervezetileg a két csereháti paróchia nem tartozott ide, valójában papjai ehhez a kerülethez tartozónak tartják magukat.

Az esperesi kerület magyar híveinek száma kb. 9000. Az eperjesi kerületnek első esperese Hornyák Béla kisdobrai paróchus lett, aki öt éven át látta el az esperesi teendőket. A jelenlegi esperes Ósz István csicséri paróchus.

3. A helyzet az esperesség megalakulása után

Az újonnan megalapított esperesi kerület hívei nagy öntudattal készítették az első esperesi zárandoklatot a klockocsoi búcsújáráshelyre 1992 októberében.

Papjaik és kántoraik révén igyekeznek a hívek egységes dallamra jutni. Október első szombatján felhangzott a több autóbusszal érkezők ajkáról és szívéből az „Uram, irgalmazz”. Más nyelvűektől dicséretet kaptak. Nyelvük használata erősítette bennük az anyanyelvhez való ragaszkodást.

Ugyanazon év augusztusában Litenyén – Lutinán – is a nagybúcsú alkalmából – e sorok írójának kezdeményezéséből – volt magyar Szent Liturgia. A hívek eljöttek Nyugat-Szlovákiából is, de Magyarországról is jelen voltak egynéhányan. Híveink felfedezték magyar nyelvük révén a honi búcsújáráshelyeket, bár Máriapócs viszi a prioritást a vallási életükben.

Egynéhány faluban az alsófokú magyar nyelvű iskolai oktatás is visszaállt (Zétény, Szinyér, Bacska). Nagy megnyugvással nyugtázta a szlovákiai magyar közösség a komáromi magyar nyelvű Selye János egyetem megalapítását 2004. január 1-jétől. A bizánci liturgiában érvényesülő magyar liturgikus nyelv – az említett magyar esperesi kerületen belül – a hívek létszámához mérten erőteljes volt. Miért? Mert a templom és az iskola nyelve óvta és erősítette a magyar nyelv fennmaradását. Ez a jelenség annál figyelemreméltóbb, mert a bodrogi falvakban a volt Szovjetunió területéről repatriáltak a szláv (ruszin, szlovák, ukrán) nemzetiségűeket.

4. A magyar esperesi kerület jelenlegi felosztása

A szentatya, II. János Pál 1997. február 21-én megalapította a Kassai apostoli exarchátust. Az új egyházi képződmény – az alapító *Ecclesiales communitalis* bulla szerint – a Kassai kerület határait követi. Ennek következtében az összes magyar paróchia az új exarchátusba került.

A jelenlegi kerülethez 11 paróchia tartozik, filiáival együtt:

Paróchia	Leányegyház	Hívek
Mátyóc		224
	közös templom	86
	Kaposkelecsény (közös templom)	95
	Vajkóc, Budaháza	31
	Vajány (közös kápolna)	57
Nagy Szelmenc		212
	Szirénfalva (gör. kat. templom)	210
	Dobóruszka	42
Csicsér		229
	Nagykapos (gör. kat. épülő templom)	1200
	Deregyő (közös templom)	220
	Nagyráska (közös templom)	29
	Izske	6
	Bés	16
Királyhelme		1016
	Véka	13
	Fejszés, Szentes	52
Pólyán		276
	Szolnocska (közös kápolna)	37
	Szinyér (gör. kat. kápolna)	29
	Leles	144
	Boly	99
	Zétény (közös templom)	
Perbenyik		257
	Nagygéres (közös templom)	131
	Körtvélyes (gör. kat. templom)	125
	Kisgéres	28
Bodrogszerdahely		548
	Szőlőske	86
	Kiskövesd	17
	Nagykövesd	62
	Örös	29
	Szög	41

Bohács Béla

Kisdobra		264
	Bély (gör. kat. templom)	345
	Bacska (2x havonta a rk. templomban)	58
	Battyán	155
Nagycsernő		833
	Nagytárkány (gör. kat. templom)	120
	Kiscsernő (gör. kat. épülő kápolna)	42
	Kistárkány	66
Zemplén		138
	Kisújlak (közös templom)	
	Szentmária (2x a rk. templomban)	141
	Lagmóc	21
	Szomotor (közös templom)	316
Borsi		465
	Csarnahó	4
	Bári	19
	Kisújhely – Szlovákújhely	169

Ide kell még számítani a Kassai esperesi kerület két magyar ajkú községét is a filiákkal:

Szeszta 90

Hím – gör. kat. templom

Komaróc, közös templom

A többi 8 filia 410 hívővel.

Horváti 190

Filiák száma 33, 50 hívő templomok nélkül

Torna 60 hívő.

5. Kassa – Košice

A magyar misék szempontjából külön figyelmet érdemel az Exarchátus névadó és székvárosa: Kassa. A korábbi sematizmusok a magyar, szláv, szlovák és a német nyelvet beszélő lakosok városaként említik.

A görög katolikus egyházközség „magyarsága” a vasárnapi ósláv nyelvű misén lévő magyar prédikációból állt. A változó társadalmi helyzettel ez is változott. 1979. december 16-án volt az első magyar

nyelvű mise, amelyet kassai káplánként indítottam be. Több mint 500 hívő volt jelen, akik többé-kevésbé rendszeresen jártak a magyar misékre. 1980 márciusában a politikai hatalom betiltotta a miséket a „nemzeti-ségi ellenszenv” ébresztése miatt.

Minden más történelmi egyházközség Kassán azonban szolgált és szolgál is magyar nyelven. Az eperjesi püspök – Hirka János – majd egy év után az államhatalomnál elérte, hogy lehetett a magyar nyelvű misét templomunkban folytatni. Sajnos híveink közül csak a töredéke tért vissza, nem bízva a helyzet tartósságában.

A bizonytalan helyzet ellenére is, az említett időszakban, legkevesebb mint nyolc magyar szülő gyermeke (amit tudok) kezdett magyar iskolába járni és ott meg is maradt.

6. Papi hivatások

Paróchiáink létszámához mérten van elegendő magyar anyanyelvű papi hivatás is. Kispapjaink nagy része Nyíregyházán tanul. Zárloga ez a magyar liturgia jövőjének a magyar bizánci hitközösségben, ahol jelenleg nyíregyházi végzettségű paptestvér teljesít szolgálatot.

A jelenlegi időszakban a magyar misék Kassán a Szűz Mária Oltalma paróchián vannak.

7. Liturgikus könyvek

A magyar nyelvű liturgia a hivatalosan kiadott magyar liturgikus könyveket követi, amit Magyarországról szereznek be a hitközösségek, beleértve a hívek imakönyveit is.

8. Következtetések

A felvázolt helyzet és tények alapján (bár sokkal szélesebb felméréseket és kutatást érdemelne a magyar liturgikus nyelv jelentőségéről) az Eperjesi egyházmegye és most Kassai Apostoli exarchátus területén feltehetően a következőket lehet levonni:

1. A magyar nyelv a hívő nemzetiségi és egyházi öntudatának helyes a felismeréséhez vezethet;
2. közösséget teremtő és építő erővel bírhat
3. a diaszpórában élők között erősítheti a szűkebb pátriájukhoz való ragaszkodást.

Mindezeket felismerte – talán más korban és körülmények közepette – Krucsay Mihály is, amikor elkészítette az első magyar liturgiafordítást.

Úgy gondolom, hogy a jelenleg feltételesen megfogalmazott és értékelt következtetések a következő időszakban döntően és határozottabban is beigazolódnak.

MIROSLAV IJKO

PREKLADY LITURGICKÝCH TEXTOV DO JAZYKOV NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN V PREŠOVskej EPARCHII

Kresťanská bohoslužba je „vrcholom i prameňom“ života kresťana a vyjadruje ho akoby v syntéze: pripomína a uskutočňuje tajomstvo Krista a Cirkvi, predkladá ho veriacim na kontempláciu a spieva ho, vzdávajúc vďaky Pánovi, „pretože večná je jeho láska“.¹

Už od začiatku cirkvi je bohoslužobný rámec jej stredobodom.² Táto vznešenosť bohoslužobného dedičstva východných cirkví však bola v dobe likvidácie a prenasledovania Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku potlačovaná. Duchovná a pastoračná činnosť bola obmedzovaná iba na samotné slávenie svätej liturgie. Avšak aj napriek mnohým nepriaznivým okolnostiam východný kresťan vždy čerpal posilu pre svoju vieru z bohoslužobného života.

Počas stáročí rôzne okolnosti vyprovokovali dôležité zmeny na jazykovom poli. Na samých východných územiach sa pomaly, ale isto menili pôvodné jazyky. Niektoré celkom zanikli a boli nahradené inými. V inom prípade zase skupiny veriacich kresťanov východných cirkví opustili svoju vlasť a usadili sa inde, vedľa kresťanov vychovaných v odlišných tradíciách. Postupom času sa začlenili do kultúrneho kontextu vlastného miesta ich pobytu. Často stratili poznanie a používanie svojich pôvodných jazykov. Účasť na bohoslužbe vlastnej cirkvi sa tak javila ťažšia.³ Vtedy nastáva nutnosť prekladu liturgického textu, a to buď formou prekladu do iného jazyka, alebo formou nahrádzovania archaických či nejasných pojmov zrozumiteľnými slovnými pojmami.⁴ Tento spôsob predchádzania ťažkostiam pri účasti na bohoslužbe bol už od staroveku typický pre

¹ Konštitúcia o posvätnnej liturgii – *Sacrosanctum Concilium*, 10.

² Porov. Inštrukcia na aplikáciu bohoslužobných predpisov CCEO, 14; TAFT, R., „Liturgia jak vyjav identičnosti“, in *V pošukach identičnosti. (Studijni dni v Nired'hazi)*, Lviv 1998, 80-84.

³ Inštrukcia na aplikáciu bohoslužobných predpisov CCEO, 23.

⁴ BUGEL, W., *Současné slovenské verze byzantské liturgie sv. Jana Zlatoústého*, 88.

východné cirkvi, ktoré sa starali o prekladanie vlastných liturgických kníh do jazykov zrozumiteľných veriacim.⁵

V rokoch 1950-1968 bola gréckokatolícka cirkev v Československu (teda aj Prešovská eparchia) administratívnym zásahom pričlenená do Pravoslávnej cirkvi v Československu.⁶ V tomto období to znamenalo zákaz praktizovania verejnej bohoslužby a s tým spojené aj vydávanie vlastných liturgických kníh.

Až po II. Vatikánskom koncile a po obnovení činnosti Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v roku 1968 nastáva zavádzanie zásady o používaní reči ľudu počas liturgických obradov aj na území Prešovskej eparchie.⁷ Táto požiadavka vychádzala z potrieb veriacich a Cirkev, ako dobrá a starostlivá Matka, sa starala o to, aby jej veriaci mohli vzdávať Bohu chválu v zrozumiteľnom jazyku.⁸ V podvedomí východných kresťanov totiž vždy bola hlboko vpísaná zásada, podľa ktorej v okamihu, keď sa liturgický jazyk stával všeobecne nezrozumiteľným, texty bohoslužobných obradov boli prekladané do živého jazyka ľudu.⁹

Dôležitou požiadavkou nielen pri prekladoch je poctivosť a profesionalita prekladateľa (resp. prekladateľov), ktorá spočíva v celistvosti prekladu a v používaní originálnych verzií liturgických textov, predovšetkým však kritických vydání.¹⁰ Častokrát sa totiž stretávame pri porovnávaní jednotlivých prekladov bohoslužobných textov s niektorými faktormi typickými pre tieto bohoslužobné knihy. Ide napríklad o začleňovanie miestnych tradícií do textov rubriek, nepridržiavanie sa originálnych textov, či nedôslednosť v používaní terminológie byzantskej teológie.¹¹

Mnohé zmeny zavádzané v bohoslužobných textoch vyvolávajú množstvo otázok. Aký dopad na prekladanie bohoslužobných kníh majú zmeny po synodách a snemoch v Cirkvi? Sú zavádzané zmeny

⁵ Porov. Inštrukcia na aplikáciu bohoslužobných predpisov *CCEO*, 23.

⁶ FEDOR, M., *Z dejín gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945-máj 1950*, 199-226.

⁷ Túto informáciu uvádzam na základe osobných rozhovorov s niektorými kňazmi Prešovskej eparchie o danej problematike, vykonaných v rokoch 1999-2002. Porov. tiež článok: RUSNÁK, P., K problematike prekladu sv. Služby Božej. *Slovo*. Bratislava, 1971, č. 10, s. 4-6.

⁸ *Tamtiež*.

⁹ BUGEL, *op. cit.*, 33.

¹⁰ Porov. RUSNÁK, *op. cit.*, 4-6.

¹¹ Tieto informácie som získal na základe osobných rozhovorov s kňazmi Prešovskej eparchie, ktorí sa bezprostredne venovali prekladaniu sviatostí kresťanskej iniciácie do slovenského jazyka.

teologicky oprávnené? Aký je skutočný dôvod prekladov do živých jazykov národnostných menšín? Sú zachovávané štandardné postupy pri prekladaní? Aká je hranica medzi abreviáciou a vytváraním nového liturgického typu? Nakoľko je v rámci značne zlatinizovaného spoločenstva (vzťahujeme to na konkrétne územie Prešovskej eparchie) nutné prihliadať ku špecifikám kresťanského Východu? Je aj naďalej liturgický text pre východného kresťana prejavom tradície a spirituality? Aké bude ďalšie smerovanie vývoja prekladov bohoslužobných textov do slovenského jazyka a do jazykov národnostných menšín?

Pri nachádzaní odpovedí na tieto načrtnuté otázky je potrebné hlbšie sa zamyslieť nad problémom prekladu a abreviácie liturgických textov. Je potrebné všimnúť si vernosť liturgickej tradícii v spojení s liturgickými reformami; vplyv dokumentov Cirkvi na formovanie vývoja prekladov a takisto mať na zreteli ekumenické hľadisko, ktoré v poslednom období zohráva veľmi dôležitú úlohu.

Prekladanie bohoslužobných kníh do slovenského jazyka a do jazykov národnostných menšín teda nie je v Prešovskej eparchii vecou dlhodobou. Prvé slovenské preklady bohoslužobných textov začali vznikať v 30-tych rokoch 20. storočia.¹² V tomto období však tieto texty slúžili iba ako vysvetľujúce texty bohoslužobných textov v cirkevno-slovanskom jazyku.¹³

Prakticky hneď po roku 1968, po zmene politickej situácie v bývalom Československu a pod vplyvom požiadaviek II. Vatikánskeho koncilu, sa ozývali hlasy po zavedení slovenského jazyka do liturgického života.

Je však nutné poznamenať, že na uskutočnenie tohto plánu nebola cirkev pripravená. Jednak tu nebol dostatok kvalifikovaných odborníkov v oblasti liturgiky, ale taktiež aj odborných jazykovedcov so skúsenosťami s prípravou liturgických textov. Vzhľadom k tomu, že nebol k dispozícii eparchiálny archívny a knižný fond, chýbali mnohé historické i liturgické pramene, ktoré by nevyhnutne pomohli ku skvalitneniu konečných prekladaných textov. Získať však nejaké pramenné materiály, či dokonca odbornú literatúru zo zahraničia bolo prakticky nemožné.¹⁴ Okrem toho vtedajší apoštolský administrátor (a súčasný emeritný biskup) Ján Hirka neobdržal až do roku 1987

¹² Porov. ŠKOVIERA, A., „História prekladu utierne“, in *Theologos*, 2 (2000) 50.

¹³ Porov. *Tamtiež*.

¹⁴ BUGEL, *op. cit.*, 27-34.

povolenie vycestovať do cudziny.¹⁵ To bolo príčinou znemožnenia komunikácie s ostatnými hierarchami východných cirkví na zodpovedajúcej úrovni, a teda sa nedalo vôbec uvažovať o prípadnom zvolaní synody európskych východných katolíckych cirkví ohľadom liturgických reforiem.¹⁶

Od spomínaného obdobia začiatku prekladania bohoslužobných textov do slovenského jazyka registrujeme reevidovanie množstva bohoslužobných textov. Ku dnešnému dňu evidujeme 3. opravené vydanie Liturgikona, bohoslužobnej knihy na slávenie liturgie. V súčasnej dobe sa pracuje na vydaní Trebníka, bohoslužobnej knihy obsahujúcej texty vysluhovania sviatostí a príležitostné modlitby. V roku 2002 bol vydaný Evanjeljár, bohoslužobná kniha, ktorá obsahuje text štyroch evanjelií. Jedná sa o prvé vydanie, nakoľko sa doteraz používali texty v staroslovienskom jazyku. Počas rokov bohoslužobnej obnovy bolo vydaných množstvo modlitebných knižiek pre veriace. Na základe dokumentov koncilu bolo nutné vrátiť sa k dávnej disciplíne sviatostí, k spôsobu ich slávenia a vysluhovania.¹⁷ Koncil sa neuspokojuje len s potvrdením a chválou starej doktríny platnej vo východných Cirkvách, ale želá si, aby bola obnovená tam, kde bola ochudobnená alebo odstránená. Preto bolo potrebné vrátiť sa ku všetkým prvkom bohoslužobného slávenia, ktoré sa stratili.

Samotný fakt prekladania bohoslužobných textov do zrozumiteľného jazyka veriaceho ľudu mal za následok skutočnosť, že aj veriaci národnostných menšín žijúci na území Prešovskej eparchie sa dožadovali práva na slávenie obradov a počúvanie Božieho slova počas v nich v ich národnostnom jazyku. Situáciu okolo používania maďarského jazyka a situáciu maďarskej národnostnej menšiny predstavil v svojom príspevku doc. ThDr. Vojtech Boháč, PhD. Ja by som skôr zameral na zostávajúce národnostné menšiny Prešovskej eparchie.

Čo sa týka českej národnosti, tá je na území Prešovskej eparchie zastúpená v menšej miere. Začiatkom deväťdesiatych rokov minulého storočia boli započaté práce na preklade Liturgikona (Služebníka) do českého jazyka. Administratívnym ustanovením Pražského exarchátu, vyčlenením z Prešovskej eparchie, v roku 1996 bola ukončená spoločná

¹⁵ Prešovské biskupstvo, 110.

¹⁶ BUGEL, *op. cit.*, 35.

¹⁷ Porov. *Dekrét o východných Cirkvách Orientalium Ecclesiarum*, 12.

etapa prekladania bohoslužobných kníh do českého jazyka na území Prešovskej eparchie.

Oveľa väčšou, ale aj aktívnejšou národnostnou menšinou Prešovskej eparchie je rusínska národnostná menšina. Tá sa počas posledných rokov veľmi aktívne hlási k životu v Prešovskej eparchie. Je však nutné poznamenať, že práve v tejto národnostnej menšine sa nachádza určitá nátlaková skupina ľudí, presne taká pred ktorou varuje aj Konferencia biskupov Slovenska v svojom Pastoračnom a evanjelizačnom pláne na roky 2001 – 2003. Táto skupinka sa totiž snaží zneužiť Cirkev na nacionalistické ciele a tak prichádza k situáciám netolerantnosti a napätia. Tento fakt (netolerantnosti, napätia a neposlušnosti) sa vzápätí prenáša aj do liturgického života, kedy predstavitelia rusínskej národnostnej menšiny používajú počas bohoslužobných obradov neschválené liturgické knihy. Jedná sa o knihy Lekcionáre s textami evanjelií a ostatných kníh Nového zákona v rusínskom jazyku. Odhliadnuc od toho, že lekcionáre nie sú liturgickými knihami východných cirkví, spomínané texty sa používajú bez schválenia príslušných cirkevných autorít (kán. 656 a 657 CCEO). Nemožno však hovoriť o tomto jave všeobecne. Hlavne v posledných rokoch je obrovský posun aj v tomto bode. Liturgickou komisiou v Prešovskej eparchii bolo pripravené napr. revidované vydanie modlitebnej knižky pre veriacich v cirkevnoslovanskom jazyku Spasi dušu svoju, ktorú do dnešných čias využívajú hlavne rusínski veriaci. V roku 2001 bolo prešovským eparchom, na základe rozhodnutia liturgickej komisie v Prešovskej eparchii, vydané imprimatur na Evanjelium od Jána v rusínskom jazyku. Nejedná sa síce o bohoslužobnú knihu obsahujúcu liturgický text (táto kniha predstavuje prvú časť liturgickej knihy Evanjeliár v rusínskom jazyku), ale je to ďalšia lastovička v oblasti prekladov liturgických textov do rusínskeho jazyka v Prešovskej eparchii. Pripravuje sa v súčasnosti ešte preklad Žaltára a ďalších textov bohoslužobných obradov (molebeny, pohreb...) do rusínskeho jazyka.

Zmyslom aktivít rímskeho apoštolského stolca v poslednej dekáde vo vzťahu k východným cirkvám je presadenie centrálného miesta bohoslužobného slávenia v živote týchto cirkví, v úplnej vernosti duchu ich vlastných tradícií. V náväznosti na túto skutočnosť je teda nutné prispôbovať liturgické texty novým situáciám. Aj keď je všeobecne známe, že v mnohých oblastiach života sú zavádzané zmeny dôkazom rozvoja a rozkvetu, predsa len nie každá zmena v

bohoslužobnom texte musí automaticky vyjadrovať správny vývoj a smerovanie miestnej cirkvi. Uvedený fakt teda poukazuje na dôležitú potrebu a nutnosť štúdia jednotlivých bohoslužobných kníh pri procese ich prekladania do jazyka zrozumiteľného veriacemu ľudu. Nielen však z hľadiska historického, ale tiež i z hľadiska teologicko-liturgického, pretože až štúdium z viacerých hľadísk dokáže objektívne posúdiť opodstatnenosť zavádzaných zmien v liturgických textoch a tak správne smerovať bohoslužobné slávenie miestnej cirkvi.¹⁸

¹⁸ Porov. BUGEL, *op. cit.*, 111.

MIROSLAV IĚKO

A LITURGIKUS SZÖVEGEK NEMZETI KISEBBSÉGEK NYELVÉRE VALÓ FORDÍTÁSAI AZ EPERJESI EGYHÁZMEGYÉBEN

A keresztény istentisztelet a keresztény ember életének „csúcsa és forrása” és mintegy szintézisként fejezi ki: felidéri és megvalósítja Krisztus és az Egyház titkát, közreadja elmélkedésre a híveknek és megénekli, hálát ad az Úrnak „mert örökkévaló az ő szeretete”.¹

Az istentiszteleti keret már az Egyház kezdete óta a figyelem központjában áll.² Szlovákiában a keleti egyházak liturgiájának e kimagasló öröksége a likvidáció és üldözés alatt teljesen el volt nyomva. A lelki valamint a pasztorációs tevékenység csak a Szent Liturgia végzésére korlátozódott. Mindezen kedvezőtlen körülmények ellenére a keleti szertartású keresztény ember az istentiszteleti végzésből merítette az erőt a hite erősítésére.

A századok folyamán különböző körülmények befolyásolták a nyelvi változásokat. A keletiek által lakott területeken lassan, de biztosan változtak az eredeti nyelvek. Némelyek kihaltak, a helyüket pedig mások foglalták el. Más esetekben a keleti keresztények elhagyták hazájukat és máshol telepedtek le, más keresztény hagyományokat hordozó népek közé. Folyamatosan beilleszkedtek a helyi kultúra keretei közé. Gyakran elhagyták (elfelejtették) eredeti nyelveik ismeretét és azoknak a használatát. Így a népnek a saját egyháza istentiszteletén való részvétel nehezebbé vált.³

Éppen ezért szükségessé vált egy olyan liturgikus szöveg fordítás, amelyet vagy egy más nyelvre való fordítás formulájával, vagy egy archaikus, illetve kevésbé világos szókapcsolatoknak érthető szókapcsolatokkal való helyettesítésével értek el.⁴ Ezen módszer már az ókortól

¹ Konštitúcia o posvätnej liturgii – *Sacrosanctum Concilium*, 10.

² Porov. Inštrukcia na aplikáciu bohoslužobných predpisov CCEO, 14; TAFT, R., „Liturgia jak vyjav identičnosti“, in *V pošukach identityčnosti. (Studijní dni v Nired'hazi)*, Lviv 1998, 80-84.

³ Inštrukcia na aplikáciu bohoslužobných predpisov CCEO, 23.

⁴ BUGEL, W., *Současné slovenské verze byzantské liturgie sv. Jana Zlatoústého*, 88.

kezdve a keleti egyházak sajátja volt, akik a saját liturgikus könyveiknek az istenhívők nyelvére való átültetéséről gondoskodtak.⁵

Az 1950 és 1968 közötti években Csehszlovákiában a görög katolikus egyházat (az Eperjesi egyházmegyét is), az állam erőszakos döntése révén, a pravoszláv egyházhoz csatolták.⁶ Ez nem csak a nyilvánosan végzett istentiszteletek betiltását hozta magával, de azt is, hogy a liturgikus könyvek kiadásának lehetőségét korlátozták.

Majd csak a II. Vatikáni Zsinat után és a görög katolikus egyház visszaállítása után – 1968-ban – kezdődik a nép nyelvén való liturgikus végzés.⁷ A nép nyelvén való végzés iránt nagy volt az érdeklődés és az elvárás is, mellyel az Egyház is egyetértett, hogy tagjai érthető nyelven dicsérjék Istent.⁸ A keleti keresztények mindig tudatában voltak az elvnek, hogy ha a liturgikus nyelv érthetlenné válik, akkor az élő nyelvet kell alkalmazni.⁹

A fordítóra rakott követelmény elsősorban a professzionalitás és a becsületes felelősségtudat, amely az eredeti vagy kritikai kiadású szöveg használatára ösztönzi.¹⁰ Az egyes fordításoknál ugyanis jellegzetes hibákkal találkozunk: a helyi hagyomány becsempészése a rubrikákba, az eredeti szövegek mellőzése, vagy pedig a bizánci teológia fogalmainak az elhagyása.¹¹

A liturgikus szövegekbe bevett változások nagyon sok kérdőjellel járnak. Milyen hatással vannak a liturgikus szövegek fordítására a helyi és egyetemes zsinatok? Jogosultak-e a változások a teológiai szempontból? Mi a fordítások valódi oka a nemzeti kisebbségek részére? Be vannak-e tartva a fordítás követelményei? Hol van a határ a rövidítés (abbreviáció) és az új liturgikus változat között? Egy jócskán latinizált közösség közepette mennyire fontos figyelembe venni a keresztény Kelet jellegzetességeit? Hagyományörző-e továbbra is a liturgikus szöveg a

⁵ Porov. Inštrukcia na aplikáciu bohoslužobných predpisov CCEO, 23.

⁶ FEDOR, M., *Z dejín gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945-máj 1950*, 199-226.

⁷ Ezt az információt, amelyet feltárok, az eperjesi püspökség területén élő néhány pappal való beszélgetésre alapozom az adott tematikával kapcsolatban 1999-től 2002-ig terjedő években. RUSNÁK, P., K problematike prekladu sv. Služby Božej. *Slovo*. Bratislava, 1971, č. 10, s. 4-6.

⁸ *Tamtiež*.

⁹ BUGEL, *op. cit.*, 33.

¹⁰ Porov. RUSNÁK, *op. cit.*, 4-6.

¹¹ Ezeket az információkat szintén az eperjesi egyházmegye területén lévő papokkal való beszélgetésből szereztem, akik minden további nélkül a keresztény ünnep szlovák nyelvre való átültetése érdekében áldozatot hoztak.

keleti keresztény ember számára, továbbá a lelkiségi szövegek fordítása úgy a szlovák mint a nemzetiségi nyelvekre?

A válaszok megfogalmazásakor mélyebben el kell gondolkodni a fordítás és rövidítések kérdéseivel. Fontos figyelembe venni a liturgikus tradícióhoz való hűséget a liturgikus reformmal; az egyházi dokumentumok hatását a fordítások fejlődésére, valamint az ökumenikus szempontot, amely az utóbbi időben nagyon fontos szerepet játszik.

Az Eperjesi egyházmegyében a szlovák és a nemzetiségi nyelvekre való fordítás eléggé új keletű dolog. Az első szlovák nyelvre való fordítások a 20. század 30-as éveiben születtek.¹² Keletkezésük idején csak magyarázó szöveggént szolgáltak a hivatalos ószláv szöveg mellé.¹³

Gyakorlatilag az 1968-as év után közvetlenül a volt Csehszlovákiában megváltozott politikai helyzet hatására és a II. Vatikáni Zsinat nyomatékos kérésére a szlovák nyelvnek a liturgikus életbe való bevezetése kapott hangsúlyt. Szükséges azonban megemlíteni, hogy ennek a tervnek a megvalósításához nem volt felkészülve az egyházmegye. Egyrészt a liturgika területén nem volt elegendő szakértelemmel bíró személy, másrészt a szakértő nyelvészek hiánya miatt sem készülhettek el a liturgikus szövegfordítások. Arra való tekintettel, hogy nem állt rendelkezésre az egyházmegyei levél- és könyvtár, sok történelmi és liturgikus forrás hiányzott, amelyek minden bizonnyal a végleges kvalifikált szövegfordításokat segíthették volna. Bizonyos kézzel fogható források vagy külföldi szakirodalom megszerzése gyakorlatilag lehetetlen volt.¹⁴ Mindezen felül az akkori apostoli adminisztrátor (és jelenleg nyugalmazott püspök), Ján Hirka, az 1987-es évig külföldre való kiutazásra nem kapott engedélyt.¹⁵ Ezzel lehetetlenné tették a többi keleti egyház vezetőivel való dialógust, tehát reménytelenné vált az európai keleti katolikus egyházak számára egy színódus összehívása a liturgikus reformok tekintetében.¹⁶

Az említett időszaktól máig több szlovák fordításnak a javításán is keresztülmentünk: a liturgikon három javítási folyamaton ment át. Jelenleg a Trebnik fordítása folyik. 2002-ben lett kiadva az evangéliumos könyv, amely első szlovák nyelvű kiadás. Nagyon sok imakönyv is megjelent a hívek részére. A zsinat határozatai alapján vissza kellett térni

¹² Porov. ŠKOVIERA, A., „História prekladu utierne“, in *Theologos*, 2 (2000) 50.

¹³ Porov. *Tamtiež*.

¹⁴ BUGEL, *op. cit.*, 27-34.

¹⁵ Prešovské biskupstvo, 110.

¹⁶ BUGEL, *op. cit.*, 35.

az eredeti szentségi rendhez.¹⁷ A zsinat nem elégszik meg az eredeti rend dicséretével, hanem elvárja, hogy meg legyen újítva ott, ahol elhagyták, vagy pedig eltávolították.

A liturgikus szövegek nemzeti (szlovák) nyelvre való fordítása, szervesen magával hozta az egyházmegye területén élő nemzetiségek elvárását, hogy a liturgia az ő nyelvükön is felhangozzék. A magyar nyelv helyzetével doc. ThDr. Bohács Béla, PhD. foglalkozott. Jőmagam a többi kisebbség nyelvi helyzetével foglalkozom.

A cseh nyelvi kisebbség csekélyebb mértékben van jelen az egyházmegyében. A múlt század 90-es éveitől megkezdődött a Liturgikon cseh nyelvre való fordítása. A Prágai exarchátus felállításával (1996) a Liturgikonon való közös munka megszűnt.

Nagyobb és aktívabb a ruszin nemzeti kisebbség. Az utóbbi években nagyon aktívan ragaszkodik jogaihoz a liturgikus nyelv terén is. Felmerültek némi feszültségek is, amiktől a Szlovák Püspöki Kar óvja az érdekelteket a 2001-2003-ra kiadott Pasztorációs és evangelizációs tervében. A ruszin közösséghez szól, amelyik az Egyházat saját nacionalista elképzeléseire igyekszik felhasználni.

Ennek a nyomásnak a következménye, hogy a ruszin nemzeti kisebbség az istentiszteletek alatt ruszin nyelvre fordított, de jóvá nem hagyott szövegeket használnak. Elsősorban vonatkozik ez a Lekcionáriumra, az olvasmányok könyvére, az evangéliumok és az újszövetségi könyvek szövegeivel. Azon kívül, hogy szertartásunk nem ismer ilyen liturgikus könyvet, nincs is a megfelelő fórumokon jóváhagyva (a *CCEO* 656. és 657. kánonjai értelmében). Igaz, nem lehet általánosítani. Az utóbbi években itt is tapasztalható az előrehaladás. Javított kiadásban jelent meg az egyházmegyei Liturgikus Bizottság révén a ruszin hívek részére a *Spasi dušu svoju* (Üdvözíts a lelkedet) című imakönyv. 2002-ben a Liturgikus Bizottság ajánlása révén megkapta a imprimatur-t a ruszin nyelvű János evangélium, amely első része az evangéliumos könyvnek. Folyamatban van a Zsoltáros könyv fordítása, valamint a temetés és különböző ájtatosságok.

Az Apostoli Szentszék kezdeményezéseit a keleti egyházak iránt az a követelmény vezeti, hogy azon egyházak életében a liturgikus ünneplés központi helyet foglaljon el a saját hagyományukhoz való teljes hűségben. Ebből kifolyólag kell a liturgikus szövegeket az új nyelvi követelményekhez alkalmazni. Bár igaz, hogy a szövegekben változtatá-

¹⁷ Porov. *Dekrét o východných Cirkvách Orientalium Ecclesiarum*, 12.

sok nem mindig automatikusan fejezik ki a helyi egyház irányvonalát. Fontos azért, hogy a fordítással kapcsolatban az egyes liturgikus könyvek több szempontból is tanulmányozva legyenek: mind történelmi, mind nyelvi vagy teológiai és liturgikus szempontból is, és így valóban helyesen lehet megítélni a liturgikus szövegben a változtatásokat és a helyi egyház irányvonalát is.¹⁸

¹⁸ Porov. BUGEL, *op. cit.*, 111.

SESZTÁK ISTVÁN

ANTROPOLÓGIAI VONATKOZÁSOK A GÖRÖG KATOLIKUS EGYHÁZ LITURGIÁJÁBAN

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. Ki és mi az ember? 3. Mi az a liturgia, illetve liturgikus és szentségi élet? 4. A bizánci liturgia antropológiai vonatkozásai; 5. Összegzés

1. Bevezetés

A bizánci liturgia antropológiai vonatkozásai, annak eredeti értelmében, úgy gondolom nem érthetőek az ember, mint a teremtett és szeretett létező definíciója, annak liturgikus jellege és liturgikus vonatkozásai nélkül. Így tehát mindenekelőtt fel kell tennünk a kérdést *ki és mi az ember*, aki megjelenik a liturgiában, s ott végeredményben magára talál, felfedezi és megismeri magát, hiszen ebben a „milióban” ébred rá az örök, Istentől ajándékba kapott hivatására, identitására. Ugyanakkor meg kell kérdeznünk, hogy *mi az a liturgia, illetve liturgikus és szentségi élet*, mely a keleti keresztény ember számára azt az utat jelenti, mely Istenhez, az ember örök és egyedüli céljához vezet.¹ S csak a két kérdés megválaszolása után vizsgálhatjuk és érthetjük meg a liturgia, illetve a liturgikus élet antropológiai vonatkozásait.

2. Ki és mi az ember?

Az ember meghatározása² keresztény értelemben, mint az ő létezésének Istennel való kapcsolata, a Benne való lét vizsgálható.³ Az ember mint teremtmény, Isten teremtménye, az ő függvénye, természete-

¹ Ez a cél természetesen elsősorban a keresztény ember célja: az Istennel való találkozás, a Vele való egyesülés.

² Természetesen az ember meghatározásaként, most elsősorban csak a liturgikus összefüggésben keressük a választ, talán azt is mondhatnánk, hogy a liturgikus ember definícióját keressük!

³ Ez a keresztény előfeltétel, ami az egyéb antropológiáknál már nem figyelhető meg.

sen pozitív értelemben. A keleti kereszténység ezt a függő, teremtményi kapcsolatot a *részese*dés kifejezéssel írja le. Az ember nem mint független, autonóm, önmagában álló létező teremtett, s igaz természete pedig az Istenben és az ő kegyelmében való lét(ezés). A kegyelem, mint Isten ajándéka, az a dimenzió, ami az ő természetes⁴ fejlődését és növekedését biztosítja, adja. (E helyes függő kapcsolat értése nélkül a liturgia szerepe sem igazán érthető.) Mindezek mellett az ember a teremtett világ közép-pontja, mint mikrokozmosz, akinek saját, szabad önmeghatározása (identitása) egyben a kozmosz, mint teremtett univerzum végső sorsát is nagy mértékben befolyásolja.⁵

Hitvalló Maximosz szerint, amikor Isten az embert teremtette, saját proprietásai közül (tulajdonságai, amit maga is birtokol) négyet megadott az embernek is: lét, örökkévalóság, jóság és bölcsesség,⁶ mely isteni tulajdonságok közül az első kettő az ember lényegéhez is hozzátartozik, míg az utolsó kettő a Teremtő adománya, s így az ember akarati képességeihez mérten szánta neki. Ezekben a képességekben, mondhatnánk ragadományokban, mint az Isten megragadásának megismerhetőségének lehetőségében, az ember nem egy statikus, állapotbeli magatartással szembesül, hanem Isten ajándéka mintegy ki- és felhívásként, felszólítás-ként éri őt, hogy az isteni életbe, amely a természetes élet síkján játszódik le, bekapcsolódjon, és abban növekedjen és fejlődjön⁷. Az isteni élet tehát ajándék, mely egyben mint feladat is jelentkezik, amit az embernek szabadon be kell végeznie. Ajándék és feladat, a Szentírás illusztris és nagyon kifejező szavaival, egyet jelent az Isten képére teremtett emberrel, akinek a dinamikus előrehaladás által egyre inkább Teremtőjéhez hasonlóvá kell válnia, mégpedig az ajándékba kapott szabadsága⁸ helyes használatával.

⁴ Ez alapvető előfeltétele annak, hogy megértjük a keleti antropológiát, annak legfontosabb terminusait, mint „természet”, „kegyelem”, amelyek természetes, dinamikus, élő és szükséges viszonyt feltételeznek Isten és ember között, akik *természetüknél* fogva különböznek, de kézzelfogható kapcsolatban (viszonyban) állnak egymással. A „természet” (*phüszisz*, a *phüein* = növekedni igéből) mindazt magába foglalja, amit Isten az emberbe ültetett, teremtett, amit az embernek ápolni és magában növeszteni kell. Vö. pl. ŠPIDLÍK, T., „Oriente Cristiano”, in AA – VV., *La spiritualità delle grandi religioni*, Palermo 1989, 77-79.

⁵ Az ember meghatározásán túl ez már további teológiai kérdéseket is felvet, mint pl. az ember helye és felelőssége a teremtett világban.

⁶ MASSIMO IL CONFESSORE, *La Filocalia*, II, Torino 1983, 84.

⁷ A részese

⁸ Nüsszai Gergely szerint az ember istenképü

Egy igazi keresztény ember, fizikai, földi életének, természetes tér-idő függvényében és lehetőségeiben,⁹ tudatos és szabad tapasztalata által megismeri Istent, mert megismerheti Őt. Ez a megismerési horizont, tapasztalat és esemény (a liturgia hátterét vizsgálva ez az esemény-jelleg igen meghatározó szempont) egyszerre, pontosan az ő barátsága Istennel, mely a bukás előtti állapota volt az embernek, az az eredeti vagy ősellapot, melyet Isten az ember számára akart, tervezett és megálmodott, hogy benne éljen, s ami majd Jézus Krisztusban restaurálódott, állt helyre, nyert valódi és világos értelmet.¹⁰

Egy másik jellegzetessége a keleti antropológiának: az ember természetes képessége – ahogy láttuk –, hogy Istent megragadhatja, megismerheti, éppen azért mert az Ő képmása. A benne lévő isteni elem azonban nem egyszerűen az ő lelki-spirituális képességeiben lakozik, ahogy azt Órigenész és Evagriosz állították, hanem a teljes ember (mint képmás), a maga egészében, mint test és lélek egysége, képes Isten megismerésére.¹¹ Az ember, aki képes Isten megismerésére, az az ember, aki fogékony a világ, a szimbólumok szépségére, kifejező erejére, konkrét, megfogható valóságára.

3. Mi az a liturgia, illetve liturgikus és szentségi élet?

A másik előfeltétel, amit tisztáznunk kell, a keleti hagyomány és látásmód liturgikus, illetve eukarisztikus jellegét érinti. A keleti ember számára az egyház, s annak igazi „értelme, jelentése” az eukarisztiában tárul fel, s kizárólag annak helyes fogalmán, mint együttes hálaadás (ajándék és feladat) keresztül érhető. Az egész teremtett világ, mint egyetlen közös liturgia tárul elénk, az a *kozmosz liturgia*,¹² amely az egész teremtést, mintegy Istennek szánt doxológia, az Ő trónusához emeli fel (mintegy juttatja el), mond köszönetet a teremtésben megkapott megannyi ajándékért, isteni jószágért.

Mond-e azonban ez valamit a ma emberének?

Ennek a liturgikus látásmódnak az értéke elsősorban abban rejlik, hogy képes a világ és a teremtés sajátos látására, s hermeneutikai kulcsként szolgálhat a ma emberének arra, hogy problémáit, történelmét,

⁹ A keresztény kultusz létjogosultságának a helye!

¹⁰ MEYENDORFF, *op. cit.*, 172.

¹¹ Az ember trichotomikus felosztása, mint a test, lélek, Szentlélek egysége.

¹² Ireneuszról egészen Ioannis Zizioulasig a keleti teológia számára igen kedves és kifejező fogalom ez.

életét és lehetőségeit ebben a mindig új horizontban megértse és megválaszolja. Mi is valójában a teremtett világ liturgikus, eukarisztikus látásmódja?¹³ Az eukarisztia mindenekelőtt egy praxis, olyan liturgikus gyakorlat, bizonyos értelemben liturgikus látásmód, mely a közösség (*szünaxisz*), az egész egyház cselekménye, s nem pusztán az egyház egyedi tagjainak sajátos, személyes viszonya Istennel. Az Eukarisztia, mint „egyetlen misztérium”, Krisztus szentsége,¹⁴ mely jele a Fő és Test egyesülésének, a menny és a föld összekapcsolódásának, melyben Krisztus maga üdvözíti az embert és a világot,¹⁵ mert saját maga által Istennél kiengeszteli, megbékíti azt.

A liturgia és a liturgikus látásmód nem más, mint a világ és a teremtés pozitívabb, mondhatnánk „megváltottabb” elfogadása,¹⁶ hiszen a liturgikus ember magában hordja és magával viszi a teremtett világ ajándékait, melyet mintegy felajánlott hálaaként átad a püspöknek vagy a papnak,¹⁷ aki azt az Istennek ajánlja fel, mintegy eukarisztikus köszönetként. Az egész teremtett világ (az ember természetes közege: élete, problémái, szenvedései, örömei és sikerei egyaránt) válik így jelenvalóvá a liturgiában, s tud imádkozni olyan látszólag „érthetetlen” dolgokért, mint a levegő kedvező mérséklete, a föld terményeinek bősége, békeséges idő, hajózók, utazók, fáradozók¹⁸ stb.

A világ liturgikus elfogadása azt is jelenti, hogy a teremtett világ, éppen a teremtés eukarisztikus látásmódja miatt, mindig és minden esetben, a bűn szomorú valóságában is, Isten kedvelt világa, amelyben létünknek (létezésünk és tetteink egyaránt), mint Istennek felajánlott anafora (adomány) ontológiailag olyanná kell válnia, amilyenné a teremtés örömeiben kimondott isteni szó és akarat szeretné.

A teremtett világ liturgikus látásmódja szerint tehát nem létezik természetes és természetfeletti, létezik a természetes, mint egyetlen Istentől elgondolt valóság, mint Isten ajándéka, mely magába foglalja a mennyei és a földi világ nem pusztán egyszerű kapcsolatát, hanem a mindig egyszerre megvalósuló hálaadó örömet¹⁹ Teremtője irányában.

¹³ Alapvető kérdésről van szó, amelynek megválaszolásában a teológia történetében igen sok félreértést és téves magyarázatot találunk.

¹⁴ Vö. Kol 1,27, Ef 5,32

¹⁵ Ebben a szemléletben az eukarisztia hatása, a krisztusi jelenlét „mértéke” inkább csak sokadlagos kérdés.

¹⁶ ZIZIOULAS, I, *Il creato come eucaristia*, Magnano 1994, 72.

¹⁷ Lásd Aranyszájú Szent János Liturgiájában a nagybemenet szertartása.

¹⁸ Lásd a Liturgiában nagy ekténia imádsága.

¹⁹ Lásd Kerub-ének.

Ezen a ponton, a mennyei hálaadás földi valóságában sikerül az emberi idő-kategória korlátait megszüntetni, amelyben a múlt, a jelen és a jövő egyszerre valósul meg, s az isteni örökkévalóság lesz az a dimenzió, melyben a földi idő elfogadja saját magát és „szentségi” jelentését. Hiszen ez a sokszor korlátozott tűnő földi idő, amely „mint teológiai hely (locus theologicus)” az ember üdvösségét meghozó örök, isteni akarat megvalósulásának a helye és ideje.²⁰

Ebben a kozmikus liturgiában az ember képe is különös jelentést kap, ami a ma embere számára is tartalommal bír, hiszen benne a testi jelenléte és szükségégei értékelődnek át. Egy ilyen értelmezésben az ember – mint teljes (integrált) ember – a szimbólumok és a tárgyak megszentelő valóságán át, találkozik a magát feltárni akaró Istennel. Találkozik, azonban sohasem a maga egyéni állapotában, hanem mindig mint egy közösség tagja, a krisztusi Test egységében (egy szájjal és egy szívvel). Az Istenhez vezető út, bibliai értelemben, kizárólag a másikon, a felebaráton keresztül vezet. Az Isten képére teremtett liturgikus ember így mint személy (a szó teológiai értelmében – személy) vesz részt a Teremtőnek felajánlott hálaadásban.

Láthatjuk, hogy ez a liturgikus látás egy olyan antropológiát feltételez (vagy végeredményben ide vezet el), amelyben az ember csak, mint a „Krisztusban új, megújított és megújult teremtmény” értelmezhető. A liturgia keresi a választ arra a kérdésre: „ki az ember”, azonban ezt mindig Krisztusra, a „par excellence” emberre, az igaz Képmásra hivatkozva teszi. A „szenteknek” felajánlott „szent dolgokkal – szentséggel” közösségben az ember élet-irányítúje egyre inkább az egyedül Szent, Jézus Krisztus felé irányul, akiben az ember az isteni közösség által azzá válik, ami valójában: istenképző ember a maga teljességében.²¹

(Mindez a liturgia tapasztalata és valósága, de mi történik a békével való távozás után, mikor visszatér az ember a világba? Mit jelent az eukarisztia a hétköznapi élet számára?)

4. A bizánci liturgia antropológiai vonatkozásai

Mindezen hosszú előfeltételek és az értésünkben segítő támpontok után nézzünk meg néhány szempontot, amelyek a bizánci liturgia

²⁰ „Megemlékezvén tehát ezen üdvösséges parancsolatról és mindarról, ami éretünk történt: a keresztről, sírról, harmadnap felmásról, mennybemenetelről, jobbkez felől való ülésről, a második és dicsőséges eljövételről...”

²¹ ZIZIOULAS, *op. cit.*, 82.

antropológiai vonatkozásaira utalnak. Hogyan „találkozik” a liturgia és az ember?

Talán csak egyetlen idézet Aranyszájú János Liturgiájából, ami ezt a kapcsolódást oly kifejezően megvilágítja: *Alljunk illően, álljunk félelemmel, hogy a szent áldozatot felajánljuk!*

A keresztény kultusz, liturgia – ami többet jelent, mint pusztán a kultusz – alappillére, hogy benne az ember mindig új életre találjon, felfedezze az Isten előtt való megállás örömét, a megtéréséből fakadóan felfedezze a keresztségi fürdő és állapot állandó eredetiségét és újdonságát egyaránt. Az ember aktív részese (a II. Vatikáni Zsinat ezt az aktív közreműködést emeli ki) az isteni jelenléttől átítatott teremtett világ hálaadásának, a kozmikus liturgiának.

A liturgikus ember azonban – ismerve helyét – mindvégig realista (nem él álomvilágban), így éneкли meg a teremtménynek, a minden emberi értelmet felülmúló Valósággal való szembepillantásában,²² véges és lehatárolt, elszegényedett metafizikai szédelgését. Ugyanakkor tele van csodálattal, amikor felfedezi, hogy éppen teremtett valóságában rejlik az Istennel való találkozás és közösség lehetősége (pl. a Kerubének alatti *Senki sem méltó* kezdetű papi imádság). A liturgia embere örömmel és büszkeséggel fedezi fel saját szegénységét, hogy ezzel is még teljesebben megénekelhesse azt a csodálatos gyógyulást, azt a felismerést, hogy Valaki meggyógyította őt.²³ Az egész liturgia valóban nem más, mint ez az örömteli kiáltás, a Völegény előtti összerendezés,²⁴ a „menny a földön” érzése, melyben az emberi elesettség reményt kap és érez a valóságosan megkezdett üdvösség hirdetésében, abban az eszkatológikus felhívásban, mely az embert ennek az isteni ajándéknak aktív közreműködőjévé, részesévé teszi.

Az egész és teljes személy kapcsolódik be ebbe az ünneplésbe: az értelem, amennyire megadatott neki, minden emberi lehetőség fölél szeretne kapaszkodni, a szív szinte szenvedélyesen kutatja, hogyan feledkezhet bele a misztérium magával ragadó valóságába, a szimbólumok mögé vágyakozó tekintet, a tömjénfüsttől megrészegett szaglószer, az énekbe elvarázsolódott hallás, az igaz Jelenlét csendjére figyelő, a hirdetett szót meghalló figyelmes magatartás, mind-mind a megváltott, reménnyel teli liturgikus ember állapota. Azonban nemcsak a

²² Ami lehetséges a Megtestesülés titkának eredményeképp!

²³ Új teremtmény Krisztusban!

²⁴ GUGGEROTTI, C., „L'uomo nuovo un essere liturgico”, in AA – VV., *Novità della soglia*, Roma 1995, 74.

teljes ember, hanem minden ünneplő ember részt vállal és részt kap a liturgikus ünnepeben, hiszen minden emberi személy arra hivatott, hogy néppé, igazán eukarisztikus képmássá, Krisztus Testének részévé váljon.

Krisztus Testének eukarisztikus ünnepe azonban nemcsak a látható módon bekapcsolódó tagokat foglalja magában, hanem a mennyei ünneplőket is, a mennyei Jeruzsálemet, akik közösen énekelnek Alleluját a Bárány trónusa előtt.²⁵ Ez az összetartozás jelenik meg látható és hallható módon a Kerub-ének éneklése alatt. Ez azt is jelenti, hogy a liturgia ereje megnyitja az ember térbeli lehetőségeit, s találkozhat, érintkezhet a szentekkel és angyalokkal, a jelenvalókkal és távoliakkal egyaránt. Ez a szabadság, már a liturgia nemcsak térbeli, hanem időbeli ajtaját is kinyitja. A liturgikus ember mindenkivel kortárs és egyidőbeli, azaz az üdvösség-történet eseményei is – logikai értelemben is – egyidejűek vele (pl. az egyetemesség kérdése a liturgiában). Ezt láthatjuk a szentségi élet lineáris menetében (az üdvösség felé), amit elkísér és kiegészít a liturgikus év és élet ciklikus forgása. Az *eszkaton* és a *Húsvét* spirálja, melyek magával ragadják a liturgikus embert. (A ma emberének vágya, hogy megtalálja a memória és az emlékezet ízét, melyben a múlt igazán a sajátja, s mint ilyen személyes tradíciójává, hagyományává válik.)

A liturgia mindezekén túl képes az ember nyelvezetét és szóhasználatát is mindig új formában megvilágítani, hiszen a liturgia nem egyszerű vagy bonyolult traktátus, száraz teológia, hanem esemény és elbeszélés, amelyben ott van mindenkinek a személyes jelene, múltja és jövője is, mégpedig mindig a párbeszéd és a segítségül-hívás formájában van jelen. Így az üdvösség története, mely folytatódik és jelen van, a liturgikus ember saját sorsával is összekapcsolódik. Anamnézis és epiklézis egyszerre és együtt.

A liturgia tehát az a hang, ami, mint közbenjárás, dicsőítés vagy segítségül-hívás, elbeszéli és felébreszti az emlékezetet, s jelenvalóvá teszi az eseményt, választ vár: mindig dialógus. Kétségtelen, ahol helye van az emlékezetnek, a személyesen érintett múltnak, ott helye van a Lélek segítségével és garanciájában megvalósított emberi kreativitásnak, hiszen a hagyomány (*traditio*) nemhogy kizárja a kreativitást, hanem éppen ösztönzi azt (ahogy ezt a szó eredetei, dinamikus jelentése – átadni – magába foglalja).²⁶

²⁵ Vö. Jel 19,1-7

²⁶ Vö. PISTOIA, A., „Creatività”, in AA – VV., *Nuovo Dizionario di Liturgia*, Roma 1988.

5. Összegzés

Összefoglalva, tehát a Liturgia az az isteni jelenléttől megszentelt valóság, amely közel, nagyon közel van az ember életéhez, sőt mondhatjuk, hogy az életet magyarázza és értelmezi, s nem fordítva.²⁷ A liturgia értelmét és jelentését a magyarázott, a Krisztusban értelmezett élet adja, ezért a liturgia éppen olyan valóság, amit meg kell élni, meg kell tapasztalni. A bizánci liturgia, liturgikus élet egy olyan antropológiát feltételez, amely a gyökereiben kötődik a misztérium jelentéséhez, a titok megfoghatatlan valóságához. A megélt élet, mint liturgia és az igazi misztériumra való nyitottság és fogékonyság azonban nem mond ellent egymásnak, sőt az embernek megadja azt a harmóniát, azt az egységet, melyet a Teremtő szeretne. Nem feledhetjük: a ma embere nem egyszerűen *homo faber*, s nem is pusztán *homo scientiae*, hanem a kettő szintézise, aki a liturgiában felfedezi, megismeri magát, mert rátalál az Istentől kapott létének értelmére.

²⁷ Azaz nem az élet az, ami értelmezi a liturgikus valóságot és cselekményt!

PREGUN ISTVÁN

ZÁRSZÓ

Excellenciás Püspök Úr!
Főtisztelendő Kolléga Urak!
Kedves Vendégeink!
Kedves Hallgatóink!

Szeretném őszinte köszönetemet kifejezni az előadók felé színvonalas munkájukért. Sajnálattal kell bejelentenem, hogy Bendász Dániel beregszászi esperes úr ugyan elfogadta meghívásunkat, hogy a kárpátaljai magyar nyelvű liturgikus kiadványokról előadást tartson ezen a szimpozionon, de váratlanul közbejött, másirányú hivatalos akadályoztatása miatt, sajnos, nem tudott eljönni.

Úgy gondolom, mindnyájunk számára hasznos volt ezt a mai délutánt együtt tölteni. Nemcsak azért, mert a magyar liturgikus nyelv kialakításának két nagy alakjára, Krucsay Mihályra és Lupess Istvánra, emlékezhettünk, hanem emlékezésünk során példájukból tanulhattunk is. Megtanulhattuk, hogy a lelkipásztori szükségleteket szem előtt tartva, hogyan lehet áldozatos életet élni azért a közösségért, amelyhez a pap tartozik.

Nagyon tanulságos volt mindnyájunk számára hallgatni a Szlovákiából érkezett vendég professzor uraknak, Bohács Béla dékán úrnak és Miroslav Il'ko tanár úrnak az előadását a magyar liturgikus nyelv jelen szlovákiai helyzetéről, illetve a Szlovákia területén élő cseh, ruszin és magyar nemzeti kisebbségek nyelvére történő liturgikus fordításokról.

Ugyancsak élmény volt meghallgatni Seszták István tanár úr előadását a liturgia antropológiai vonatkozásairól.

Mindnyájunk nevében hálásan köszönöm Gebri József tanár úrnak és a papnövendékek énekkarának a munkáját és a szép előadást. Délutáni ittlétemkor mindig örömmel hallgattam a próbáikat. Köszönjük a fáradozást és a munkát!

Szimpozionunkat ezzel bezárjuk.

II. (Nemzetközi) Liturgikus Szimpozion

**Krucsay Mihály 1793-as kéziratának,
az első ismert magyar nyelvű
liturgiafordításnak
fakszimile kiadásban való megjelentetése
alkalmából**

**2003. október 30-án
a Hittudományi Főiskola dísztermében**

A magyar görög katolikus hívek évszázadokon keresztül kemény küzdelmet folytattak azért, hogy anyanyelvükön végezhesék a Szent Liturgiát és a szertartásokat. Mivel magyarok voltak, de anyaegyházmegyéjük liturgikus nyelve nem a magyar volt, előbb a magyar liturgikus nyelv engedélyezésének elérését, majd amikor belátták, hogy ezt nem kapják meg, önálló magyar egyházmegye felállításának elnyerését tűzték ki célul. Történelmi tény, hogy ez utóbbi csak 1912-ben sikerült, a Hajdúdorogi Egyházmegye felállításával, az előbbi viszont hallgatólagosan lett elfogadva 1965-ben, a zsinati Liturgia révén.

Ebbe a folyamatba illeszkedik be - alulról jövő kezdeményezésként - a liturgikus fordítások feltűnése, melyek csak kéziratban jelenhettek meg. Az Aranyszájú-liturgia teljes magyar nyelvű szövegének legrégebbi változata Krucsay Mihály gálszécsi paróchustól maradt fenn, aki 1793-ban készítette a fordítást.

Így tehát a magyar görög katolikus egyház számára rendkívül becses mű az, mely a most megjelentetett faksimile kiadás eredeti példánya: egy kétszázötven éves kéziratos liturgikus fordítás! Valójában maga a mű huszonegy esztendővel fiatalabb, mert Lupess István tímári paróchus átírásában maradt ránk.

A könyv egyedülálló jelentőségét azonban mégis az adja, hogy anyanyelvünkön ebben van a legelső ismert teljes Aranyszájú-liturgia szövegünk.

A szimpoziumot a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszéke rendezi az első ismert magyar nyelvű liturgiafordítás készítésének 210. évfordulója, valamint faksimile kiadásban való megjelentetése alkalmából 2003. október 30-án.

Program

„Szent Isten” (Janetschek István) - Előadja a kispapok ének-
kara

15.00 - **Megnyitó** - Dr. Keresztes Szilárd megyéspüspök

15.10 - *A Krucsay-kézirat faksimiléjének bemutatása* - Dr.
Pregun István főigazgató - Nyíregyháza

15.20 - *Az első liturgiafordítás másolója: Lupess István* -
Dr. Ivancsó István tanszékvezető - Nyíregyháza

15.50 - *A magyar liturgikus nyelv jelentősége az eperjesi
egyházmegyében* - Dr. habil. Bohács Béla dékán - Eper-
jes

16.10 - *A liturgikus szövegek nemzeti kisebbségek nyelvére
való fordításai az eperjesi egyházmegyében* - Dr. Ilko
Miroslav tanár - Eperjes

16.20 - *Antropológiai vonatkozások a görög katolikus egyház
liturgiájában* - Seszták István tanár - Nyíregyháza

16.40 - **Diszkusszió**

17.00 - **Zárszó** - Dr. Pregun István főigazgató

„Kerub-ének” (ismeretlen szerző) - Előadja a kispapok énekka-
ra

**A 2003. okt. 30-án, a Hittudományi Főiskola dísztermében
(Nyíregyháza, Bethlen G. u. 13-19.) rendezett
szimpozionra tisztelettel meghívjuk és várjuk.**

Liturgikus Tanszék

Cím: 4401 Nyíregyháza, Pf. 303. – **E-mail:** ivancsoi@atanaz.hu

**A szimpzionhoz kiállítás társul,
mely a földszinten megtekinthető**

**A SZIMPOZIONON RÉSZT VEVŐK NÉVSORA
(A hallgatóinkon kívül)**

Gebri József	Nyíregyháza
Hülvely Zoltán	Hajdúdorog
Dr. Janka Ferenc	Nyírszőlős
Kicsák György	Tiszaújváros
Kondás Sándor	Nyíregyháza
Dr. Kruppa Tamás	Nyíregyháza
Dr. Laczik Mária	Nyíregyháza
Márku László	Napkor
Obbágy Miklós	Miskolc
Oláh Miklós	Hajdúszoboszló
Riczó Judit	Döge
Dr. Soltész János	Nyíregyháza
Szarka Gergely	Hodász
Tálas Mihály	Buj
Dr. Verdes Miklós	Debrecen

TARTALOM

Keresztes Szilárd: Megnyitó	5
Pregun István: A Krucsay-kézirat faksimiléjének bemutatása	7
Ivancsó István: Lupess István, az első liturgiafordításunk másolója	15
Bohács Béla: A magyar liturgikus nyelv jelentősége az eperjesi egyházmegyében	33
Miroslav Il'ko: Preklady liturgických textov do jazykov národnostných menšín v prešovskej eparchii	39
Miroslav Il'ko: A liturgikus szövegek nemzeti kisebbségek nyelvére való fordításai az eperjesi egyházmegyében	45
Seszták István: Antropológiai vonatkozások a görög katolikus egyház liturgiájában	51
Pregun István: Zárszó	59
A szimpozionon részt vevők névsora	65
Tartalom	67